İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
KÜLTÜREL İNCELEMELER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇİFTDİLLİ KÜRT AİLELERDE EBEVEYNLERİN DİL SEÇİMİ DİNAMİKLERİ: MARDİN ÖRNEĞİ

Ensar KÜL
119611030

Prof. Dr. BÜLENT BİLMEZ

İSTANBUL
2022

Çiftdilli Kürt Ailelerde Ebeveynlerin Dil Seçimi Dinamikleri: Mardin Örneği

Parents' Language Selection Dynamics in Bilingual Kurdish Families: The Mardin Case

Ensar KÜL
119611030

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bülent Bilmez (İmza) .....
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Nazan Haydari Pakkan (İmza) .....
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Seda Altuğ (İmza) .....
Boğaziçi Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih: 14.02.2022
Toplam Sayfa Sayısı:

Anahtar Kelimeler (Türkçe)
1) Çiftdillilik
2) Anadili
3) Egemen dil
4) Dil seçimi
5) Kürtçe

Anahtar Kelimeler (İngilizce)
1) Bilingualism
2) Mother tongue
3) Dominant language
4) Language choice
5) Kurdish

ÖNSÖZ

Öncelikle tez danışmanlığımı kabul eden ve bu süreçte dostça tavırlarıyla tez yazım sürecindeki kaygılarımı hafifleten sevgili danışmanım Bülent Bilmez'e, tezimin kritik bölümlerinde yaptığı tüm yorum ve öneriler için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezime bir danışman titizliğiyle yaklaşan ve çok verimli görüşmeler yaptığım, önerdiği kaynaklar ve yaptığı yorumlar ile bu tezin ortaya çıkmasında büyük emekleri olan sevgili Ronayi Önen'e minnettarım.

Lisans dönemimden beri dostluğunu esirgemeyen, tezimi çalışırken kaynak öneren, akademik hayatım için beni sürekli cesaretlendiren sevgili Hocam Serdar Şengül'e teşekkür ederim.

Akademik kariyerim boyunca ihtiyaç duydukları anda yanlarında olamadığım fakat her zaman desteklerini yanımda hissettiğim sevgili aileme teşekkür ederim. Benimle aynı dönemde tezini yazan, her sıkıştığımda yardımıma koşan sevgili tez arkadaşım Melahat Göktaş'a bu zorlu süreçte yanımda olduğu için teşekkür ederim. Sevgili dostlarım Sergen Karşanbaş ve Bahattin Akhan'a stres ve kaygılarımla beni baş başa bırakmadıkları için minnettarım.

Son olarak jüride bulunmayı kibarca kabul eden Sevgili Seda Altuğ ve Nazan Haydari Pakkan Hocalarıma değerli katılımları için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
KISALTMALAR ..... **v**
ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
GİRİŞ **1**
1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE METODOLOJİ **4**
1.1. SAHA VE METODOLOJİ **4**
1.2. LİTERATÜR TARAMASI **6**
2. KURAMSAL ÇERÇEVE **8**
2.1. ULUS VE DİL POLİTİKALARI **8**
2.1.1. Dünyada Dil Politikalarının Gelişimi **8**
2.1.2. Türkiye'de Dil Politikaları **11**
2.2. DİLE DAİR YAKLAŞIMLAR **16**
2.2.1. Anadile Dair Yaklaşımlar **16**
2.2.2. Çiftdilliliğe Dair Yaklaşımlar **22**
3. ALANDAN ELDE EDİLEN BULGULAR **32**
3.1. SAHAYA DAİR GENEL GÖZLEMLER **32**
3.2. DİLE OLAN HAKİMİYET ve DİL TUTUMU **38**
3.3. ALTERNATİF YARATMANIN ZORLUKLARI **45**
3.4. ÖZEL ALANA EĞİTİM YOLU İLE MÜDAHALE **54**
SONUÇ **60**
KAYNAKÇA **64**
ETİK KURUL ONAYI **67**

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AÇEV	Anne Çocuk Eğitim Vakfı
DİSA	Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
YİBO	Yatılı İlköğretim Bölge Okulu

ÖZET

Dünyada egemen diller ile azınlık grupların dilleri arasında yaratılan bir hiyerarşi vardır. Azınlık grubundaki bireylerin bu hiyerarşiye karşı verdiği tepkiler, çokkültürlülük çalışmaları açısından önemlidir. Bu çalışmada, Türkiye'deki çiftdilli Kürt ailelerin egemen dile yönelmeleri ile anadiline sahip çıkmalarının altındaki sebeplere bakılacaktır.

Anadilinden ödün vermek istemeyen ebeveynler çocuklarını yetiştirirken hangi etkenleri göz önüne alarak dil seçimini yaparlar? Bu araştırmanın genel yaklaşımı bu sorun çerçevesinde olacaktır. Bu bağlamda Mardin'de yaşayan Kürt ailelerin anadili ve egemen dil arasındaki dil seçimi dinamiklerine bakılarak azınlık gruplarındaki ebeveynlerin yapısal ve kurumsal sorunlara karşı verdiği tepkiler ve stratejiler incelenecektir

Anahtar Kelimeler: çiftdillilik, anadili, egemen dil, dil seçimi, kürtçe.

ABSTRACT

There is a generated hierarchy between dominant languages and minority languages in the world. The reactions of individuals in the minority group to this hiearchy are important in terms of multiculturalism studies. In this study, it will be focused on the underlying reasons why the bilingual Kurdish families have tendency to choose the dominant language and/or why they protect the maternal language.

What factors do parents who do not want to compromise their maternal language take into account in language choice while raising their children? The general approach of this research will be within the scope of this issue. In this context, the reactions and strategies of parents in minority groups against structural and institutional problems will be examined by investigating the dynamics of language choice between maternal and dominant languages of Kurdish families living in Mardin.

Keywords: bilingualism, mother tongue, dominant language, language choice, kurdish.

GİRİŞ

Bu araştırmayı yapmamdaki sebeplerin arasında, ailemin 30 yıl önce Sason'dan çıkıp Muş'un, çoğunluğu Kafkasya'dan gelen Çerkezlerin olduğu bir köye yerleşmesi ve çok değil, bir nesil sonra konuşulan dilin kırık dökük bir Kürtçe ile kırık dökük bir Türkçeye dönüşmesi yer alıyor.

Dil konusu benim neslimin zihninde halen kapanmayan bir yara açtı. Ailelerimiz bizlere okul çağına kadar Kürtçe öğretmişti fakat köyün sosyal yapısından ve köydeki Çerkezlerin tamamının sadece Türkçe konuşmasından dolayı biz de Türkçeyi kullanmaya başlamıştık günlük hayatımızda. İlkokuldan sonra öğrendiğimiz dil, anadilimize baskın gelmişti, fakat ailelerimiz de bu durumdan memnun idi. Çünkü köyde Türkçeyi öğrenen Kürt çocukları ile öğrenmeyenler arasında eğitim konusunda ciddi bir başarı farkı vardı. Ailelerimiz Türkçe'nin ayrıcalığını fark etmiş ve bu ayrıcalıktan faydalanmak istiyordu. Ailelerimizin Türkçe konusundaki ısrarları ve Türkçeyi öğrenmemizi Kürtçeyi konuşmamızdan daha çok önemseyişinin, çift dilli olmamız anlamına değil hiçbir dilimizin olmaması anlamına geldiğini çok sonradan anladık.

Bizimle birlikte batıya göç eden diğer akrabalarımızın ise daha farklı bir hikâyesi vardı; İstanbul'a gidenler özellikle çocuklarının Kürtçe konuşmaması için evde bile Türkçe konuşmaya başlamışlardı. Fakat Adana'ya giden bazı akrabalarımızın çocukları ise bizden daha iyi Kürtçe konuşuyorlardı. Tabi ki bu bazı ailelerin politik olarak sahiplenişinden kaynaklanıyordu. Bazılarının ise -çok bilinçli olmasa da- kültürel ve sosyal alternatifsizlikten dolayı çocuklarının Kürtçeyi öğrenmelerine sebep oluyordu. Bundan dolayı ebeveynlerin ev içinde Kürtçeyi kullanmasını ya da kullanmamasını tetikleyen sosyal, siyasal ve kültürel sebeplerini araştırmak istedim.

Kendi hayat hikâyemden yola çıkarak, insanların kendi dillerini bırakıp egemen dile yönelmesinin sebeplerini sosyal, ekonomik ve kültürel olarak sıralayabiliriz. Fakat sebep her ne olursa olsun bir çiftdillilik durumu ortaya çıkmıştır. İlk başlarda insanlar her ne kadar kendi anadillerini genel olarak

kullansalar da sonuç itibariyle egemen dilin anadile baskın olması kaçınılmazdır. Bugün itibariyle iki dil, günümüzün ikidilli çocukları için birbiri ile çatışmalı bir hale gelse de Türkçe günlük hayatımızda en fazla kullandığımız ve kullanırken kendimizi daha rahat hissettiğimiz ifade aracına dönüşmüştür.

Bourdieu[1] dilin sembolik gücünden bahsederken dilin gruplar arasında yarattığı tahakkümüne ve kontrolüne dikkat çeker. "Örneğin bir dil düşük bir ekonomik değere sahipken bir grup kimliği açısından yüksek bir değere sahip olabilir."[2] Dil bağlamında ortaya çıkan ve toplumsal ayrışmayı körükleyen sembolik güç ve dil hegemonyası[3] Kürtçe ve Türkçe arasında da bariz bir şekilde görülür. Kürtçe genel olarak aile büyükleri ile konuşulan, onlara cevap verirken başvurduğumuz bir dil haline gelmiştir. Bu benim jenerasyonum için, yani bugünün çocukları ve gençleri için ister istemez bazen Kürtçenin "ataya, arkaik olana" ait bir şey olarak tasavvur edilmesine sebep olmuştur. Bu da Kürtçenin gelişmemişlikle, modern olmayan ile veya çağın gerisinde kalmışlık ile bağdaştırılmasına zemin hazırlamıştır. Haliyle Kürtçenin kullanımı, egemen ve 'modern' olan dile, yani Türkçenin kullanımına karşı daha az olmaya başlamıştır.

Dil ya da anadil meselesi yalnızca eğitim ve öğretim üzerinden anlaşılmaya çalışılan bir mesele değildir. Dilin siyasetin konusu olması ve siyaset için önemli bir hale gelmesi, modern devlet anlayışı ve milliyetçilikle paraleldir. Ulus-inşa ve onun merkeziyetçi politikaları, dil konusunda bir birliğin sağlanmasını amaçlamaktadır. Bundan dolayı kamusal alana hâkimiyet kurmak ve buraya müdahale etmek aynı zamanda dile de müdahale etmek anlamına gelir. Buna bağlı olarak farklı etnik toplumların kendi dillerinde eğitim hakkı görmesi gibi talepler ulus-devlet anlayışına tehdit olarak algılanır. Bunun yerine resmi bir dil yaratılmaya çalışılır ve bu resmi dilin diğer etnik grupların dillerine baskın olması hedeflenir. Böylece azınlık dillerini tercih etmek bir külfet haline gelir.

[1] Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power* (Cambridge: Harvard University Press, 1991)
[2] A.g.e: 37.
[3] Peter Ives, *Gramsci'de Dil ve Hegemonya* (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2011)

Dilbilimci David Crystal farklı coğrafyalarda da olsa asimilasyona maruz kalan dilleri tehdit eden olayların akışının, genellikle üç aşamayı izlediğini belirtir.[4] Bunlar; baskı aşaması, çiftdillilik ve son aşamada dilin kullanılmaması, yani asimilasyondur. Egemen dil, elinde bulundurduğu iktidar desteği ile diğer dillere baskı kurmaya başlar. Baskı sürecinin etkili ve başarılı olması ile çiftdillilik ortaya çıkar. Çiftdilli bir dünyanın içine doğan son jenerasyon, egemen dilin baskın olduğu bir ortamda büyür ve onun zamanla kullandığı dil, kendi anadili değil, egemenin dili olur. Egemen dil, çocuğun doğduğu ortamda ihtiyaçlarını daha iyi karşılamasını olanaklı kıldığı için, anadilin kendisi çocuk tarafında gereksiz görülmeye başlanır ve tamamen terk edilir.

[4] David Crystal, *Dillerin Katili*, çev. Gökhan Cansız (İstanbul: Profil Yayınları, 2015), 90-108.

1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE METODOLOJİ

1.1. SAHA VE METODOLOJİ

Bu çalışma, konuyu azınlıkların anadile dair geliştirdikleri stratejiyi incelediği için antropolojik ve etnometodolojik bir yöntem ile yapılmıştır. Görüşmelerin tamamında daha önceden belirlenen yarı yapılandırılmış sorular görüşmecilere sorulmuştur. Fakat görüşmenin biçimi genelde görüşmecilerin de akışına bırakılmıştır. Böylece görüşmecilerimin öncülüğünde ilgim ve sorularımda sahada gelişmiş ve çeşitlenmiştir.

Bu çalışmamda, odak noktamı Mardin kent merkezi olarak belirledim. Mardin çok kültürlülük ve çok dillilik açısından Türkiye'deki en zengin illerden biri. Bunun yanında Mardin diğer Kürt illerine nazaran Kürtçenin halen çok konuşulduğu ve halen kentli orta sınıfın Kürtçeyi çok canlı olarak kullandığı bir şehir.

Bu çalışma için Saraçoğlu ve 13.mart mahallesinden resmi olarak toplamda 30 ebeveyn ile görüşme yapılmıştır. Bunların 12'si kadın 18'i erkek ebeveynlerden oluşuyor. Genel olarak 35 ve 50-55 yaş aralığındaki ebeveynlerle yapılan bu görüşmelerin tamamında görüşmecilerin güvenliği açısından tezimde takma isimler kullandım. Görüşmecilerin tamamı Mardin kent merkezinde yaşayan insanlar. Bununla beraber ilgimi çeken farklı vakalar olunca yaptığım çalışmanın sahası ve mekânı dışında farklı şehirlerden ebeveynlerle de görüşmeler yaptım.

Ekonomik gelir olarak alt sınıftan ve orta sınıftan Kürt aileler ile görüşmelerimi yaptım. Böylece anadilin kullanım alanının ekonomik kaygılar ve refah ile ne kadar yakından ilişkili olduğunu anlamaya çalıştım. Bunun yanında, Mardin'de yaşayan üç çeşit Kürt ailesi ile görüşmelerimi yaptım. Yalnızca Kürtçenin konuşulduğu, yalnızca Türkçenin konuşulduğu ve son olarak Kürtçe ve Türkçenin birlikte konuşulduğu üç farklı aile ile görüştüm. Dil konusunda üç çeşit Kürt ailesi ile görüşüp, ev içindeki dil seçimi dinamiklerini araştırmayı

hedefledim. Burada ailelere, seçtikleri dilin sosyal sebeplerden mi, politik sahiplenişten mi, yoksa kültürel gerekliliklerden mi kaynaklandığı ile ilgili sorular sordum.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerini kullandım. Sahaya çıkmadan önce literatür taramasını yaptım. Literatür araştırmamı yaparken, ailelerin dil seçimi dinamikleri hakkında çok fazla araştırma yapılmadığını fark ettim ve araştırma odağımı bu yönde şekillendirdim. Sahada araştırmamı yürütürken nitel araştırma kriterlerine dayalı görüşme teknikleri ile çalışmamı yürüttüm. Literatür araştırmamı yaparken bir yanda da sahaya dair gözlemler yaptım. Kimi zaman direkt çalışma alanım ile ilgili olmasa da konuştuğum ebeveynlerle dil konusu üzerine muhabbet açmaya çalıştım. Kafamda çalışmamın teorik çerçevesini oluşturduktan sonra, sahaya dair bilmek istediğim soruları belirledim. Görüşmelerimi kimi zaman Türkçe kimi zaman Kürtçe yaptım. Görüşmemin dilini görüşmecinin kendisini rahat ettiği dilde yapmaya özen gösterdim. Fakat yine de çalışmam boyunca araştırmacı kimliğimle sahaya dâhil olduğum için, Kürtçe konuşan aileler, ilk aşamada Türkçe konuşmaya kendilerini zorunluymuş gibi hissettiler. Kendi kimliklerini ve anadillerini, araştırmacı kimliği karşısında bazen saklamaya bazen de tercih dışı bırakmaya çalıştılar. Daha sonra cesaretlenmeleri için araştırmamın birkaç yerinde Kürtçe konuşmaya başlayınca, görüşmecilerimin rahatladığını hissettim. Görüşmecilerim Kürtçe konuşmak için alan açıldığını görünce daha samimi cevaplar vermeye başladı ve bu gibi durumlarda araştırmanın dili Kürtçe devam etti.

Yaptığım çalışmada Kürtçenin kullanımını üç nesil üzerinden anlamaya çalıştım. Genel olarak;

1) Büyük Ebeveyn: Kürtçenin her zaman anadil olarak kullanıldığı, yani toplumda yaşlı diye nitelenen nüfus,
2) Ebeveyn: Kürtçenin Türkçeye oranla daha fazla kullanıldığı ikinci nesil, yani orta yaş olan nüfus,

3) Çocuklar: Türkçenin Kürtçeye oranla daha fazla kullanıldığı ve bazen Kürtçenin hiç kullanılmadığı yani genç nüfus.

Üç nesil üzerinden Kürtçenin kullanımına baktığımızda, günümüzün ebeveynleri ile başlayan kırılma genç ve çocuklarda Kürtçenin kullanımını daha da azaltmıştır. Büyük ebeveyn ile çocuklar arasında kültür ve dil aktarımını sağlayan ebeveynlerin, köprü görevini yerine getiremediğini görmekteyiz. İstanbul Kürt Enstitüsü Başkanı Sami Tan'ın da belirttiği gibi "Türkiye'de *anadil* artık *anneannenin* dili olmuştur."[5] Bu da günümüzün ebeveynleri olan neslin, hangi kırılmalar ve dinamikler ile dil seçimini yaptığını merak konusu haline getirir. Bu sebeple tezimin ana odağı ve görüşmecilerim sadece ebeveynlerden oluşmaktadır. Büyük ebeveyn ve çocuklarla görüşmeler yapılmamıştır.

1.2. LİTERATÜR TARAMASI

Anadil çalışma alanı ile ilgili Türkiye de çok fazla araştırma yapılmıştır. Fakat Necmiye Alpay[6] Türkiye'de anadili denilince akla genelde Türkçenin geldiğini söyler. Bu sebeple anadil bağlamında gösterilmesi gereken hassasiyette genelde Türkçe içindir.

Literatüre baktığım zaman, çalışmaların çiftdillilik bağlamında az olduğunu gördüm. Bu elbette ulus- inşa projesinden ve bazı siyasal kaygılardan kaynaklı olabilir. Genel olarak çalışmaların devlet, iktidar, dışlama ve ikinci sınıf vatandaş gibi sosyolojik kavramlarla anlaşılmaya çalışıldığını fark ettim.

2000'lerden sonra Kürtçe alanında atılan görece demokratik adımlar, kurulan Enstitüler ve seçmeli dersler ikidillilik tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Kürtçenin ve Türkçenin birlikte öğretilebileceğine dair çalışmalar yapılmıştır. Fakat bu da genel itibariyle dar bir cemaatte, Kürtçe öğretmenleri, Kürt dili aktivistleri ve dernekleri tarafından yapılmıştır. Bu konuda yazılan Kürtçe makaleler ve araştırmalar, Türkçe araştırmalarla yarışabilecek düzeydedir. Mardin Artuklu Üniversitesi bünyesindeki araştırmacıların 'anadil ve çiftdillilik'

[5]Cuma Çiçek, *Zimanek Çima Tê Qedexekirin?* (İstanbul: Peywend Yayınları, 2013), 63.
[6] Necmiye Alpay, *Dilimiz, Dillerimiz* (İstanbul: Metis, 2018)

konularını genel olarak ele aldıkları çalışmalar bulunmaktadır.[7] Yine bir grup Kürt Dili ve Edebiyatı doktora öğrencilerinin 'Kürtçe eğitim, standardizasyon ve çokdilli eğitim' alanında yaptığı çalışmalar, bu konunun Kürt camiası içinde daha da fazla gündeme geleceğinin işaretidir.[8] Seçmeli Kürtçeyle başlayan çiftdilli eğitim tartışması Kürt alanında çalışan doktora öğrencilerinin daha fazla dikkatini çekecek ki Cemil Güneş[9] bu konuda çiftdilli eğitimin yollarını araştırmış ve ideal yöntemler üzerine bir çalışmada bulunmuştur. Yapılan bu çalışmaların çoğu ideal eğitim ve dil bilimi üzerine olduğu için sahaya dair ve çiftdillilik bağlamında mevcut durumun saptanması konusundaki çalışmaların azınlıkta olduğunu görüyoruz. Ebeveynlerin dil seçimi ile ilgili davranışlarını açıklayan çalışmalara da çok fazla denk gelmedim. Bu konu hakkında en ciddi çalışmaların, Diyarbakır Siyasal ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'ne (DİSA) ait olduğunu gördüm. DİSA'ya ait bu konuda çok fazla çalışma olduğu için alt kısımlarda bu kaynaklara atıfta bulunacağım.

Bu bağlamda benim çalışmam, literatürde çiftdilli olmanın devlet ve iktidar dışında, ailelerin kültürel, sosyal ve ekonomik zorunluluk veya kaygılardan dolayı başvurduğu stratejileri anlamayı içeriyor. Mardin özelinde ise benim çalışmam, daha çok memur kesimin kaldığı Yenişehir ile 90'lardan sonra köylerini terk etmek zorunda kalıp şehre göç eden Saraçoğlu Mahallesi'nde yaşayan insanların dil seçimini, tarihsel ve maddi koşullar çerçevesinde anlamayı hedefliyor. Aynı kentte kalan ve aynı siyasal ve politik sorunlardan muzdarip olan insanların anadili kullanımı hangi sebeplerden dolayı farklılaşır? Kültürel ve ekonomik durumun, anadili sahiplenişindeki etmenleri nelerdir? Köprü görevi gören ebeveynler, bu görevlerini yerine getirirken hangi yollara başvurur? Başvurulan stratejiler genelde nelerdir? Bu gibi sorular çalışmamın ana gövdesini oluştururken, literatürdeki boşluğu da doldurma amacı içindedir.

[7] Ümran Altınkılıç(ed), *Waneyên Zimannasîyê.* (Diyarbakır: Lis Yayınları, 2016)
[8] Kenan Subaşı & Resul Geyik(ed), *Gotarên Zimannasîyê.* (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2017)
[9] Cemil Güneş, *Duzimanî Zarok û Perwerdehî,* (Diyarbakır, Mezopotamya Vakfı Yayınları, 2020)

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. ULUS VE DİL POLİTİKALARI

2.1.1. Dünyada Dil Politikalarının Gelişimi

İnsanların geçmiş deneyimlerini, yaşantılarını, alışkanlıklarını, gelenek ve göreneklerini sonraki kuşaklara aktarması, dil ile mümkün olmuştur. "Dil, insan deneyiminin, topluluktan topluluğa değişken biçimlerde, anlamsal bir içerikle sessel bir anlatım kapsayan birimlere, başka bir deyişle anlam birimlerine ayrıştırılmasını sağlayan bildirişim aracıdır."[10] Yaşadığı toplumun içine doğan birey, topluma entegre olmayı ve o toplumun yaşam kodlarını, en iyi dil yolu ile alır. Bireyin, yaşadığı toplumun birikimine vakıf olması ve o toplumun bir üyesi olması için, o dile hâkim olması önemlidir.

Dil, her ne kadar kültürel ve etnik bir farklılığın göstergesi olsa da bu durum günümüzde bir ulusa ait olmanın belirtisi olarak kodlanmıştır. Dile yönelik müdahalelerin politik amaçlarla yapılmasına ve dilin politik bir araç olarak kullanılmasına veya politikleşmesine, tarihsel olarak ilk kez modern dönemde denk gelinmektedir. "Ulusçuluğun, 'ulus'u ortak bir kimlik çerçevesinde inşa etme süreciyle ortaya çıkan dil politikaları, modern ulus-devletin 'ulusal kimlik' politikaları çerçevesinde şekillenmiştir."[11] Dilin böyle bir farklılığa sebep olarak görülmesi, 17. ve 18.yüzyıl Avrupa'sındaki gelişmelerle yakından ilişkilidir. "Dili doğru kullanım, edebiyat sanatı, hiç kuşkusuz o dönemde dünyanın hiçbir yerinde görülmedik şekilde öğretmenlerin, akademisyenlerin elinden çıkıp bir yaşama sanatı, bir sohbet sanatı haline geldi."[12] Dilin, kültürel ve ulusal bir sermaye haline gelmesi Avrupa'da yaşanılan güç ve iktidar ilişkileri ile paraleldir. Nitekim tam da bu süreçte dilin anlamsal ve biçimsel yapısına müdahaleler olmuştur. Her ulus kendi dilini yüceltmek için belli araştırmalara başvurmuştur.

[10] Savaş Çoban, *Küreselleşme, Ulus-devlet, Azınlıklar ve Dil* (İstanbul: Su Yayınları, 2005), 19.
[11] Salim Orhan, "Bir Ulus-Devlet Örneği Olarak Türkiye'de Dil Politikaları ve Dil Hakları", içinde Bülent Bilmez *Dil Hakları ve Dilsel Çoğulculuk* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021), 172.
[12] Pascale Casanova, *Dünya Edebiyat Cumhuriyeti*, çev. Saadet Özen ve Filiz Deniztekin(İstanbul: Varlık Yayınları, 2009), 77.

"Bu dönem de dilsel farklılıklar üzerinden savaşmayı kimse aklının ucundan bile geçirmemiştir."[13] Bundan dolayı bugünkü dil politikaları konusunda asimilasyon ve şiddet tekniğini kullanmak, o günlerde ortaya çıkması güç bir durumdur.

> "Ulus-devlet geleneği, Batı'da her ne kadar belli bir süre feodalizm, aristokrasi ve Kilisenin Katolik dünyasına reva gördüğü Latinceye karşı ilerici bir işlev görmüş olsa da ilerleyen tarihlerde halkların uluslaştırılması sürecinde homojen bir toplum hülyasını hayata geçirmede dil konusunda inanılmaz bir tutuculuk göstermiştir. Ulus-devlet sınırları içinde tek devlet-bayrak-tarih-dil adına ne kadar yerel zenginlik varsa neredeyse hepsi ya ortadan kaldırılmış ya da itibarsızlaştırılmıştır. Halklar ulus adı altında çoğu zaman yapay, sonradan icat edilen yöntem, mekanizma ve mantıklarla tek bir kabın içine sığdırılmaya çalışılmıştır. Politik ideolojileri ne olursa olsun, neredeyse tüm ulus-devletler, tarihte azınlıklara eziyet etmiştir. Bütün ulus-devletler yerli halkları egemen kültüre asimile etmek için politikalar uygulamıştır."[14]

Batıda ilk dönemler kutsal kitapların ve bilgi üretiminin belli bir sınıfın tahakkümünde olması, farklı ulusların kendi dillerinde yetkin olma çabasına zemin hazırlamıştır. İlk zamanlar her grubun kendi kültürünü yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak için sıkı sıkıya sarıldığı dil, sonraki zamanlarda yerini baskıcı rejimlere ve yeni bir tahakküm ilişkisine bırakmıştır. Diller arasında yaratılan hiyerarşiler ile toplumlar ve uluslar arasında da bir hiyerarşi yaratılmaya çalışılmıştır. Dil çalışmalarının 17.yüzyılda geliştirilip saray çevresinde bir politika olarak benimsenmesi daha sonra yerini diğer toplumların dilinin yetersiz ve aşağı olduğunu kanıtlamaya bırakmıştır. Dillerin birbiri ile kıyaslanması ve

[13] İkram Doğan, "Ulus İnşa Sürecinde Dil Politikaları ve Anadilinde Eğitim", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 2012: 115.
[14] Kemal İnal, "Kültür Kimlik ve Dil: Pedagojide Ötekinin Dilsel Hakları", Anadilde Eğitim Sempozyumu, (Eğitim Sen Yayınları: İstanbul, 2009), 12.

rekabet haline girmesi, uluslar için dilin hayati bir önem taşıması anlamına gelmektedir.

Fransa'da ulus-inşa anlayışının ortaya çıkması ile yeni bir örgütlenme ve idari yapı ortaya çıkmıştır. Merkezi yönetimin ortaya çıkması, dil konusunda da bir merkezileşmeyi beraberinde getirmiştir. Anthony Smith[15] ve Benedict Anderson[16] dilin ulusu homojenleştirilmesi için uygun bir araç olarak görülmesine dikkat çekmişlerdir. Bu merkeziyetçilik ve tek tipleşme, kamusal alanda hangi dilin kullanılması gerektiğini belirlerken, aynı zamanda kullanılacak olan dilin, herkes tarafından kolayca anlaşılması amacıyla bu dilin kendisini de müdahaleye açık hale getirmiştir. "Dilin bu bağlamda bir toplumsal mühendislik alanı olarak inşa edildiğini anlatan dil siyaseti literatürü, ulus-devletlerde dilin/dillerin kamusal alanlarda kullanımının düzenlenmesine eğilmiş, dil planlamalarının toplumsal yansımalarını ortaya çıkarmıştır."[17] Böylece devlet sınırları içinde egemen bir dil yaratılarak diğer dillerin kullanımının önüne geçilmeye çalışılmıştır ve resmi dilin dışında kalan diller kırıma uğratılmıştır. Bununla birlikte diğer etnik grupların makbul görülen ulus kimliğine dahil edilmesi, dil yolu ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Dil politikaları yaratılan ulus kimliğinin sürekliliği için eğitim çalışmalarına ihtiyaç duyar. Ulusal sınırlar içinde tek bir dilin kullanılması ve onun devletin vatandaşlarına öğretilmesi için eğitim çok önemli bir güce sahiptir. Yaratılan ortak kimliğin, tarihin ve kültürün benimsenmesi ve bunun gelecek nesillere öğretilmesi, aynı zamanda diğer etnik grupların zamanla egemen yapı içinde eritilmesini amaçlamaktadır. Devlet böylece homojen bir ulus ile amaçlarına ve ihtiyaçlarına uygun özneler yaratmayı hedefler.

[15] Anthony Smith, *Milliyetçilik*, çev: Ümit Hüsrev Yolsal (İstanbul, Atıf Yayınları, 2013)
[16] Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, çev: İskender Savaşı (İstanbul: Metis, 2015)
[17] Joshua A. Fishman, The sociology of language: An interdisciplinary social science approach to language in society, aktaran, Ronayi Önen, Türkiye'de Hâkim ve Muhalif Politikanın Gerilim Alanlarından Biri Olarak Kürtçe Dil Meselesi (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi: Doktora Tezi, 2020), 14.

Günümüz toplumunda ulus-devletler tarafından yaratılan kimliklerin devamlılığı küreselleşen dünya ile yeniden bir dönüşümün içine girmiştir. Günümüz devletlerinin her ne kadar tek bir ulusal kimlikten oluştuğunu söylemek zor ise, onun yarattığı yeni ulusal kimliğinde etkileşimsiz ve yalıtılmış bir halde kaldığını söylemek de o kadar zordur. Dünyanın her yerinde yaratılmaya çalışılan tek kimlikli devlet yapısı dahi diğer toplumlarla girilen etkileşimler sayesinde olmuştur. Bu etkileşimler aracılığıyla yeni kozmopolit kimlikler ortaya çıkmıştır. "Dil, din, millet, kültür, tarih ve coğrafya açısından farklı kökenlerden gelen ulusların bir arada yaşamasından doğan çokkültürlülük son yıllarda yoğun bir şekilde gündeme gelmiş ve tartışmalara yol açmıştır."[18] İnternet çağı ve yeni göçler ile çokkültürlü toplumların oluşması anadillerin, Avrupa dışı devletlerin resmi dillerinin ve diğer bütün dillerin tehlikeye girmesi anlamına gelmektedir. Sonuç itibariyle küresel dil piyasasında devletlerin resmi dillerinin de birbiriyle rekabet içinde olduğunu söylemek gerekir. Böylece küreselleşen dünyada siyasi ve ekonomik olarak gücü elinde bulunduran devletlerin, dil piyasasına hâkim olduğunu görürüz. Haliyle ekonomik ve kültürel sermaye için bu dillere yoğun bir yönelme olması da küreselleşme ile yakından ilişkilidir. "Türkiye'de bile onca milli hamasete rağmen İngilizce, Türkçeden daha fazla itibar görmektedir."[19]

2.1.2. Türkiye'de Dil Politikaları

Dil meselesi dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ulus-inşası ile gelişmeye başlamıştır. Türkiye'de gerçekleşen siyasi ve sosyal problemlerin Osmanlı'dan bu yana var olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Modernleşme sürecinde çekilen sıkıntılar bugün de aynı canlılığını halen korumaktadır. Bu modernleşme serüveni büyük bir imparatorluk olan Osmanlı'nın toprak parçasında yaşayan bütün etnik grupları ulus-devlet örgütlenmesiyle etkilemiştir. Türkiye'de modernleşme akımı Cumhuriyetten önce de Osmanlı'nın son yüzyılında, yani yaklaşık olarak son iki yüzyıllık tarih dilimimizde gerçekleşmeye başlamıştır. Genel olarak Tanzimat Dönemi ile başladığı kabul edilen Türk tipi modernleşme; siyasi, hukuki, dini,

[18] Savaş Çoban, *Küreselleşme, Ulus-devlet, Azınlıklar ve Dil* (İstanbul: Su Yayınları, 2005), 54.
[19] Kemal İnal, "Kültür Kimlik ve Dil: Pedagojide Ötekinin Dilsel Hakları", Anadilde Eğitim Sempozyumu, (Eğitim Sen Yayınları: İstanbul, 2009), 12-13.

kültürel birçok alanda yeni reformlar getirmiştir. Bu yeni reformlar toplum ile devletin ilişkisini, vergi almaktan ve vermekten öteye yeni bir ilişkiye taşımıştır. "Hem Türk milli kimliğinin kurgulanmasında hem de toplumun dönüştürülmesinde son derece işlevsel bir şekilde kullanılmıştır."[20] Milli kimliğin oluşturulması dil politikaları ile desteklenmiş diğer etnik grupların dilleri bir tehdit olarak görülmüştür.

İlk olarak 1924 yılında, anayasada Türk dilinin resmi dil olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye toprağının asli kurucu unsuru Türkler olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı Türkçe diğer diller karşısında egemen dil olarak inşa edilmiş ve Kürtçe dâhil diğer bütün diller bu kurucu asli unsur karşısında dışlanmıştır. Bir taraftan Türk olmayan halkların, inşa edilen Türklük etrafında toplanması hedeflenirken, diğer taraftan da eğitim alanında ciddi adımlar atılmıştır. Fakat yine de bu duruma ters bir şekilde cumhuriyetin ilk yıllarında Kürtlerin yaşadığı yerlerde okullaşma oranı az görülmektedir. "Bu politikanın sebepleri arasında, bölgeye yapılacak eğitim yatırımları ile bir Kürt ulusal bilincinin gelişmesinden duyulan korku vardı."[21] İdealleri ve realitesi arasında sıkışan devletin, ilk zamanlarda Kürt coğrafyasında dil konusunda pek fazla etkili olduğu söylenemez.

Osmanlı'nın yıkılışı ile yeni kurulan devletin yönünü Avrupa'ya çevirmesi, dil konusunda 'muasır medeniyetler' ile aynı alfabeyi kullanmasına sebep olmuştur. Doğası gereği yaratılan yeni kimliğin kendisi de müdahaleye açık olduğu için, Arap alfabesinin yerine 1928 yılında Latin alfabesi getirilmiştir. Eğitim yoluyla Türkiye toplumuna ilk aşamada Latin alfabesi öğretilmeye başlanmıştır. Böylece ulus-devletin tek tipleştirme tekniği yasa önünde de meşrutiyet kazanmıştır.

Türkçenin sadece gönüllü bir eğitim yoluyla insanlara aktarılması ilk aşamada neredeyse imkânsızdı. Devlet bu politikanın işlevsel bir hale gelmesi için

[20] İkram Doğan, "Ulus İnşa Sürecinde Dil Politikaları ve Anadilinde Eğitim", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 2012: 122.
[21] A.g.e: 123.

iskân politikalarını, yatılı okulları (YİBO'lar) ve zorunlu eğitimi devreye sokmuştur. Çünkü hâkim dilin kullanımı için ilk aşamada, insanların o dille etkileşime girmesi gerekmektedir. Tabiri caizse devlet cumhuriyetin ilk yıllarında, Türkçeyi kullanmayan insanların Türkçeye maruz kalacağı alanlar inşa etmiştir. Böylece 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu, Türkçe bilmeyen nüfusun Türkçeye maruz kalacağı alanlara göç ettirilmesini hedefliyordu.[22] "Kürt ve Türk nüfusunun birlikte yaşadığı bölgelerde 'Kürtleşme'nin sonlanması için, öncelikli olarak Kürtçenin umumi yerlerde kullanılmasının yasaklanması gerekmekteydi."[23]

Cumhuriyetin kurulum aşamasından sonra dil meselesi konusunda en keskin politikalar darbelerden sonra alınmıştır. Örneğin 12 Eylül darbesi dil konusundaki politikaları sadece kamusal alan ile sınırlı tutmadı, özel alanlarda da farklı dillerin konuşulmaması için baskı uyguladı. "Anadili Kürtçe olan pek çok dilci, kendisinin ya da tanıdığı çocukların okula başladıkları zaman Türkçe ve tekkültürlü eğitim nedeniyle yaşadıklarını dile getirirken, bunun tam bir travma olduğunu belirtir."[24] Bu süreçte muhbircilik ve damgalama stratejileri ile devlet özel alanın diline de müdahalede bulundu ve özel alanın dilini şekillendirmeye çalıştı. "Öğrencilerin hem okulda hem de okul dışında, sokakta evde Türkçe konuşmaları istenirken ve benzer şekilde anne-babalarına da çocuklarıyla Kürtçe konuşmamaları ve sadece Türkçe konuşmaları salık verilirken, bu yolla öğrencilerin daha iyi Türkçe öğrenecekleri varsayılmaktadır."[25] "Çocukların okul sonrası evlerinde veya sokakta Kürtçe konuşmalarının engellenmesi amacıyla öğretmenler vasıtasıyla bazı çocukları Türkçe Konuşma Kolu Başkanı yaparak okul sonrası Kürtçe konuşanlar öğretmenlere ihbar edildi ve Türkçe konuşmadığı için şiddet gördüler."[26]

---

[22] İsmail Beşikçi, *Kürtlerin Mecburi İskanı* (İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 1991)
[23] V.Coşkun,M.Ş. Derince, ve Nesrin Uçarlar, *Dil Yarası: Türkiye'de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri* (Diyarbakır: Disa yayınları, 2010), 25.
[24] Necmiye Alpay, *Dil Meseleleri* (İstanbul: Metis, 2018), 233.
[25] Nesrin Uçarlar ve M. Şerif Derince, "Türkiye'de Anadil Sorunu: Kürt Öğrencilerin Deneyimleri", Eğitim Bilim Toplum, 2012: 29.
[26] İkram Doğan, "Ulus İnşa Sürecinde Dil Politikaları ve Anadilinde Eğitim", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 2012: 125.

Türkçenin kullanımı konusundaki baskı yalnızca okulları kapsamıyordu. Buna paralel bir şekilde toplumun bütün yaşam alanı, egemen dilin baskın olması için gözetim altında tutuluyordu. Türkçenin kullanımının hâkim kılınması baskı araçları ile sağlanıyordu. Cezaevleri de bu alanlardan biridir. 12 Eylül darbesinden sonra cezaevinde olan mahkûmların aileleri ile kendi dillerinde konuşulması engellenmiştir. Baskıların bu kadar fazla olması, dilin kendisinin yasak kılınması, direnişi bu kadar hayati bir ihtiyaç konusunda, dilin kullanımı üzerinden yapmayı da gerektiriyordu. Bu durumdan dolayı Kürtçe kullanımının kendisi kimi zaman Kürt mahkûmlar için direniş alanı haline gelmiştir. Bu baskılardan dolayı Kürt mahkûmlar kimi zaman Türkçe bilmelerine rağmen savunmalarını kendi anadillerinde yapmışlardır. Mahkûmların dillerini kullanmaktaki ısrarı burada politik bir anlama dönüşmektedir. Fakat bu mahkeme tarafından reddedildiği gibi yasal olarak zabıtlara da 'bilinmeyen bir dil' olarak geçmiştir. Bir taraftan yasal olarak diğer dillerin görünmez kılınması amaçlanırken diğer taraftan Türkçenin konumu sarsılmaz bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Anayasa'da Türkçenin resmi dil olarak kabul edilmesi cumhuriyetin başında gerçekleşse de bu hükmün 'değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez' yasası 12 Eylül darbesi ile hayata geçirilmiştir.

Darbelerle birlikte dil politikası yönündeki yasaların gittikçe keskinleşmesi, dil üzerindeki baskının ve kuşatmanın ne kadar fazla ve ulus-devlet anlayışı için ne kadar hayati olduğunun kanıtıdır. 1990'lardan sonra dil politikası konusunda bir yumuşama olduğu görülmektedir. Mecliste Kürt ve İslami grupların artışı, seküler ve homojen devlet yapısının eleştirilmeye başlamasına sebep olmuştur. Fakat bunun dışında dil konusunda küresel gelişmelerinde etkili olduğunu söylemek gerekir. Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler farklı etnik grupların temsiliyet gücünü görece anlamda arttırmıştır. AB standartlarının çokkültürlülük konusunda hassas olması resmi olmayan dillerin, küçükte olsa nefes alacağı bir alan yaratmıştır. Kürt çalışmaları için bu süreçte dernek, enstitü gibi kurum ve kuruluşların açılmasına izin verilmiştir.

2002 yılından sonra iktidara gelen Ak Parti'nin, devletin çeperlerinde bugüne kadar yok sayılan insanların sorunlarına siyasi bir çözüm getirmesi, dil alanında da bazı baskıları sona erdirmiştir. Kürtçenin kamusal alanda kullanılmasının suç unsuru haline gelmemesi, Kürt dilinin de kendi içinde kamusallaşması için bir fırsat yaratmıştır. Bundan dolayı bu yeni gelişmeler anadilin günlük hayatta kullanımını teşvik edici nitelikte olmasa bile suç unsuru olma durumundan çıkarmıştır.

Azınlık gruplarının dil politikalarına karşı verdiği stratejiyi araştırmak için, azınlık gruplarının bu politikalarla olan ilişkisine ve aradaki etkileşimine daha yakından bakmak gerekir. Devletin dil politikalarına karşı azınlık gruplarının bu politikalara verdiği tepkiye bakmakta fayda var.

> "Bu koşullarda azınlıklar kimliklerine yönelik bu baskıya karşı direnişe geçecekler, kendi bölgesel farklılıklarını ayrı bir ulusal kimlik olarak inşa etmeye girişecekleridir. Bu bağlamda genellikle yerel entelektüellerin öncülüğünde ilk olarak anadillerini dillerini yeniden keşfedecek, kendi dillerinde gazete çıkarmaya, dillerinin edebi niteliğini edebi eserler üzerinden arttırmaya çalışacaklardır. Çoğunluğun ardından azınlıklar kendi hayali cemaatlerini kurmaktadır. Avrupa'nın farklı bölgelerinde aşağı yukarı aynı dönemlerde dil, azınlıklar için hem merkezin kültürel tek tipleştirmesine karşı bir mücadele alanı hem de aynı çoğunluk gibi azınlık grubunun da kendi içinde kültürel ortaklığı korumasının ve geliştirmesinin bir aracı olarak önem kazanacaktır."[27]

Kürtler açısından bakıldığında, Kürtçenin ulus devletin dil politikalarına tabi tutulması ve dilin tehlikeye girmesi ile başlayan bu süreç Kürt entelektüellerinin de dile önem vermesine sebep olmuştur. İktidarın azınlık gruplarını kontrol altına almak için bu grupların kimliklerini tehdit ettiği yerler,

[27] İkram Doğan, "Ulus İnşa Sürecinde Dil Politikaları ve Anadilinde Eğitim", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 2012: 127.

azınlık gruplarının milliyetçiliklerini şekillendirdiği yerlerin olması şaşılacak bir durum değildir. Cumhuriyetin ilk kurulduğu dönemlerde başlayan bu dil baskıları aynı zamanda Kürt dili, kültürü ve edebiyatı için direnişin dil üzerinden olmasını gerektirmiştir. Nitekim ünlü Kürt entelektüeli Celadet Ali Bedirhan da dilsel baskıları cumhuriyetin daha ilk yıllarından fark edip buna karşı Kürtçede bir dil devrimi yapmıştır. 1930'lu yıllarda Kürtçe alfabeyi Latin harflerine uyarlamış ve Kürtçe birçok dergi çıkartmıştır. Bu tür azınlık gruplarının milliyetçiliklerini dil üzerinden şekillendirmeleri iktidarın baskıyı dil üzerinden yapmasından kaynaklanmaktadır.

"Kürtçenin kamusallaşması, Kürtçenin TBMM, eğitim, medya, yerel yönetim, mahkeme, camii, sanat ortamı gibi kamusal alanlarda görünürleşmesi, kullanılması ve temsil edilmesidir."[28] Her ne kadar yasal olarak bu durum bir zemine kavuşturulmasa da yeni gelişmeler Kürtler için umut vaat edicidir. Fakat ikinci bir dilin, anayasa çerçevesinde resmi bir dil olması halen çok uzaktır. Bu Kürtçe konusunda halen ciddi bir adımın atılmadığı anlamına gelmektedir. "Özellikle Kürtçe için geçerli olmak üzere, Türkiye'de yetkililer ve maalesef çoğunluk topluluğunun üyeleri dilsel çeşitliliğe, farklı dillerin varlığına ve dil haklarına, ancak apolitik bir mesele olması koşuluyla veya o oranda 'tahammül' edebilmektedir."[29] Bu yaklaşım, Kürtçenin bir ulusun diliymiş gibi değil de Türkiye'nin folklorik zenginliğinin bir göstergesiymiş gibi tasavvur edilmesinden kaynaklanır. Dilin muhalif olmayacak sınırlarda kalması amaçlandığı için, yasal olarak kabul görmemesi, kültürel ve bölgesel (ulusal olmayan) olarak kodlanmasına sebep olmuştur.

2.2. DİLE DAİR YAKLAŞIMLAR

2.2.1. Anadile Dair Yaklaşımlar

Günümüzde anadil bağlamında yaşanılan çoklu karmaşık durumdan dolayı anadile dile dair tartışmalar henüz netlik kazanmamıştır. Kendisini duygusal ve

[28] Kemal İnal, "Kürt Sorunun Önemli Bir Boyutu Olarak Dil: AKP Döneminde Kürtçenin Kamusallaşması" Eğitim Bilim Toplum, 2012: 82.
[29] Bülent Bilmez, "Türkiye'de Dilsel Çoğulluk ve Türkiye Dilleri" içinde, Bülent Bilmez *Dil Hakları ve Dilsel Çoğulculuk* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021), 26.

köken itibari ile bir etnik gruba ait gören bireyler, o etnik grubun dili ile konuşmayı kimi zaman tercih etmezler. Bu durum insanın kendini ifade ederken tercih ettiği dilin mi, yoksa köken ve ırka dair olan dilin mi anadil olduğu tartışmasını derinleştirmektedir. Bu karmaşıklıktan dolayı ortaya çıkan birçok anadil tanımı vardır. Bu tanımlara yakından bakmak ve Kürtçenin hangi koşullarda Kürt birey için anadil olduğunu anlamak açısından hayati bir önem taşıyor:

> "Her insan ilk öğrendiği dil ile düşünür, tasarımlar yaratır. Dolayısıyla, anadili herhangi bir kişinin geçmişinden geleceğine geçen anlamdır. Geçmişin gerçekleri ile canlı bir bağa sahip anlamın, "şimdi" yeniden üretilmesidir. Anadilin toplumsal ve bellek ile ilişkili bu önemli özelliği göz önüne alınmalıdır. Anadil, özbilinci, bilinen engellerden arındırarak kolaylıkla soyutlananı, yaratılanı yeniden üretip kullanıma soktuğu için toplumlarda anadilinde eğitim önemlidir."[30]

Dil edinimi, insanların dünyaya geldikten sonra doğal yollarla edindikleri bir olgudur. Burada 'dilin edinimi' ve 'doğal yollar' diye nitelediğimiz şeyi açmamız gerekir. Öncelikle dil edinimi ile dil öğrenmenin arasında farklılıklar bulunur. Doğal yollarla ait olduğun toplumun dilini öğrenmek dil edimidir fakat dil öğrenmek bilinçli bir eylemdir ve doğal yollarla elde edilmez. "Öğrenme bilinçli bir işlemdir; edinim ise öğretim olmadan gerçekleşen doğal bir işlemdir."[31] Bundan dolayı anadil doğal yollarla öğrendiğimiz dildir. Fakat yine de bu önermenin sakıncalı olduğu fikrini unutmamız gerekir. Çünkü asimilasyon ve dilsel baskı sonraki nesiller için bir doğal durum yaratmayı da hedefler. İktidar, yeni doğacak nesillerin egemen dili doğal yollarla kavraması için uygun zemin yaratmaya çalışır.

[30] İkram Doğan, "Ulus İnşa Sürecinde Dil Politikaları ve Anadilinde Eğitim", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 2012: 131.
[31] Savaş Çoban, *Küreselleşme, Ulus-devlet, Azınlıklar ve Dil* (İstanbul: Su Yayınları, 2005), 44.

Bireyin içine doğduğu toplumun yaşam, örf, gelenek ve göreneklerini öğrendiği ve gündelik hayatını devam ettirirken kullandığı dil anadildir. "Öte yandan aidiyet, beslediği toplumun dilini konuşamasa dahi, kişinin kendisinin özdeşleştirdiği kültürün dili, atalarının dili olarak tanımladığı dili, anadili olarak kabul edilmektedir."[32] Dünyadaki dilsel baskılar ve rekabetlerden dolayı bazen grup üyeleri kendi atalarının dili ile dünyayı kavrama şansından mahrum kalırlar. Bu gibi durumlarda anadil doğal yollarla öğrenilmez ve bazen hiç kullanılmaya bilinir. Bireyin kendi hayatını anlamlandırması ve içine doğduğu toplum ile ilişki kurması, kendi kimliğini inşa etmesi çoğunlukla kullandığı dilin etkisindedir. Çünkü dil kültürün aktarıldığı bir alandır. Bundan dolayı dilsel çatışmaların ve anlaşmazlıkların olduğu yerlerde, kimlik gelişiminin birtakım sorunlarla karşı karşıya kalması kaçınılmazdır.

"Dil ile ilgili bu tür etnik çalışmaların veya sorunların arka planında kimliğini koruma kaygısı ağır basmakta; dil, kimliğin en önemli bileşeni olarak anılmaktadır."[33] Dilin, ulusun ortak kimliğine dair bir bütünleştirici gücü olduğu kesin bir şekilde bilinmektedir. Bundan dolayı ulusun kendi dilini kimliği ile bağdaştırması, dili ortak kadere dair bir gösterge olarak sunması sıkça görülen bir durumdur. Ulus-devletin homojenleştirici ve tek dili hâkim kılma politikasının yanında, azınlık grupların direnişlerini ve ortak kimliklerini de ortak dil üzerinden kurgulaması, dilin modern ulus kimliklerimizde ne kadar etkili olduğunu gösterir. Bu gibi dilsel direniş alanlarında dil sembolik olarak görülse de zamanla siyasi bir nitelik kazanır. Devletsiz azınlık grupların kimlik mücadelelerini yürütmesi için, dilin ulus-devletteki gibi standardize edilmesi gerekir. Bu aşamadan sonra asimile olanların veya bu standardize edilen dilin dışında kalan azınlık üyelerin o dili konuşamaması, anadilin ne olduğunu tartışılır hale getirir.

[32] Mehmet Şerif Derince, "Eğitimde Anadil Çalışmaları İçin Muhtaç Sözlük" içinde Çokdilli Eğitim Yoluyla Toplumsal Adalet**,** editörler: Tove Skutnabb-Kangas, Robert Phillipson, Ajit Mohanty ve Minati Panda, çev: Fatma Gök ve M. Şerif Derince (Ankara: Eğitim Sen Yayınları, 2013), 501.

[33] Kemal İnal, "Kürt Sorunun Önemli Bir Boyutu Olarak Dil: AKP Döneminde Kürtçenin Kamusallaşması" Eğitim Bilim Toplum, 2012: 78.

"Verili güç ve iktidar ilişkileri içinde, egemen dili öğrenmenin başta sosyal ve ekonomik olanaklara erişim olmak üzere sağlayacağı avantajların göz ardı edilmesi mümkün değildir."[34] Bundan dolayı egemen dili öğrenen bireyin, sömürge koşullarından, egemen dilin sunduğu fırsatlardan ve gruplar arası sosyal eşitsizliğe bakmadan, gönüllülük esasına göre bu dili öğrendiği konusu gerçekçi değildir. Çünkü devlet uygun bir zemin yaratarak egemen dilin kullanım alanını genişletir ve ona ulaşmanın imkânlarını çoğaltır. Fakat yine de bireylerin toplum içinde egemen olan dili öğrenmesi olumsuzlanacak bir durum olarak düşünülmemelidir.

Egemen dil toplumdaki güç ilişkilerinden dolayı toplumun birçok kesimi tarafından öğrenilmesi gereken bir dil olarak görülmüştür. Egemen dile maruz bırakılan bireyin ebeveynleri tarafından da bu desteklenmiş ve bu dil erkenden öğrenilmesi gereken bir dil olarak görülmüştür. Eğitim ile desteklenen egemen dil, yeni kuşakların anadillerinden kopmaları sürecini hızlandırmıştır. Fakat yine de egemen dil ile devletin yakalamaya çalıştığı başarı tam olarak gerçekleşememektedir. Egemen dili günlük hayatında kullanan öğrenciler eğitim hayatlarında istenilen başarıyı elde edememiştir. Okul ortamında kendi anadilinden dolayı dışlanan birey eksiltici bir çiftdilliliğe sahip olmuştur. Kendi anadilini konuşamayan ve bundan dolayı dışlanan öğrenci her iki dile de daha az vakıf olmuş ve okul başarı sırasında en sonlarda yerini almıştır. "Başka bir ifade ile egemen dilde akademik başarı için anadilinin ihmal edilmesi değil, aksine önce anadilinde akademik başarı sağlanması gerekiyor."[35] Bu durum Türkiye'de çok fazla görüldüğü için daha yakından bakmak önemli bir hale geliyor.

Konuşulan dilin yanında başka bir dilin öğrenilmesi günümüzde paralı kurslar ile elde edilir. Bunun yanında başka bir dili öğrenmek için o dilin konuşulduğu ortamlar ile etkileşime girmek gerekir. Fakat anadil ya da bebeklik döneminde edinilen dil, bir öğrenim değil edinim gerektiriyor. "Doğduktan sonra çocuğa sunulan sözel ve söz dışı iletişimsel verilerin bilinçaltına işlenerek sözel

[34] Handan Çağlayan, *Aynı Evde Ayrı Diller: Kuşaklararası Dil Değişimi/Eğilimler, Sınırlar, Olanaklar: Diyarbakır Örneği* (İstanbul: Disa Yayınları, 2014), 39.
[35] A.g.e: 40.

üretime eklemlendiği edinilmiş sayılan bu kuralların bilinç üstüne çıkmadan söz üretimine girdiği dile getiriliyor."[36] Çocuğun kendi dilinin dışında başka bir dil ile iletişime girdiği süreçten sonra soyut ve bilinçli bir öğrenim aşaması başlar. Bilinçli öğrenimden önce edinilen dil, daha çok somut olarak ve doğal seyri içinde gerçekleşen bir durumdur.

Çocukların anadilleri ile dahil olamadığı eğitim sistemleri sosyal adaletsizlik yaratarak gruplar arasında başarı farkı ortaya çıkarıyor. Çocuğun kendi hayatını, içinde büyüdüğü ortamı, deneyimlerini ve dünyasını anlamlandırdığı dilin okulda bir karşılık bulmaması ve daha da önemlisi ötekileştirilmesi, bütün bilgi ve birikiminin inkârı anlamına geliyor. Bu daha sonraki süreçler de çocuğun kendi ait olduğu ortama ve kültüre saygı göstermemesi ve o geçmişini reddetmesi anlamına da geliyor. Kendi geçmişine ve kültürüne karşı egemen dil ile yaklaşmaya çalışan birey, bireysel yeteneklerinden ve deneyimlerinden uzaklaşarak egemen dilin düşünme tarzını benimsemeye başlar. Kimi zaman da egemen dilin öğrenilmemesi okuldan uzaklaşmaya ve eğitim konusunda başarısızlıklara sebep olur. Çünkü dilsel uzaklık, dili bilmeyen kişi için eğitimin mekanikleşmesine sebep olur. "Bir sömürge çocuğu için, öğrenme duygusal olarak hissedilen bir deneyimden ziyade bir beyin faaliyetine dönüşür."[37]

Dile ve ulusa dair bu hiyerarşik toplumsal örgütlenme biçimi kendi anadilinde eğitim almayan öğrenciler ve aileleri için zorlu bir süreçtir. Ebeveynler genelde bu tür durumların farkındadır. Buna uygun çocuklarının geleceği için belli başlı stratejiler düşünürler. Bu bazen çocuğun egemen dili hızlı biçimde öğrenmesini içerirken, bazen de anadilinin öğrenilmesi için verilen çabayı içerir. Egemen dile karşı kendi anadilini öğretmeyi hedefleyen aileler bazen bilinçli olarak çocuklarının bu eğitim sürecine dâhil olmasını arzulamazlar. Dile sahip çıkma politik bir iradenin ürünü olsa da bazen ebeveynlerin egemen dile hâkim olmaması da doğal olarak çocuğu kendi anadilinde büyümesine sebep olur. "Oysa

[36] A.g.e: 40.
[37] Ngugi wa Thıong'o, *Zihni Sömürgeden Azâd* (Ankara: Hece Yayınları, 2017), 45.

dünyanın birçok yerinde, özellikle yoksul ve siyaseten güçsüzleştirilmiş kesimlerden insanlara, egemen dili en iyi şekilde öğrenip kendi dillerini bir kenara bırakmaktan başka bir çarelerinin olmadığı empoze edilmektedir."[38] Böylece ailelerin egemen dile maruz bırakılmasını gönül rızası ile tesis etmeye çalışırlar. Ebeveynler bu durum karşısında kimi zaman ekonomik ve kültürel dışlanmadan korktukları için mecburen kabul etmek zorunda kalırlar. Fakat yine de bazı aileler bu konuda iradeli davranmaktan yana tavır koyarlar ve kendi çocuklarının kendi dilleri ve kültürleriyle yaşamasını arzularlar. Politik olarak böyle bir sahiplenmenin getirdiği ciddi sorunlar da olduğu için bunu ne kadar başarabildikleri tartışmaya açık bir konudur fakat yine de benim çalışmam açısında önemli olan, ailelerin bütün bu farklı stratejileri hangi dinamikler üzerinden yaptıklarıdır.

Ebeveynlerin dil konusunda kendi geçmişlerine, kültürlerine ve anadillerine sahip çıkabilmesi için, o dilin gündelik hayatta ve iktidar ilişkilerinde ne kadar faydalı olduğuna bakmak gerekir. Çünkü yeni ulus-devlet örgütlenmesi diller arasında bir rekabet ve piyasa oluşturur. "Dilsel piyasa, hem dillerin eğitim sistemi içinde, kamusal yaşamın diğer alanlarında kullanıp kullanılmayacağının belirlenmesinde hem de ailenin sahip olduğu dil veya dillerin yeni nesillere aktarılıp aktarılamayacağının şekillenmesinde önemli olmaktadır."[39] Bundan dolayı siyasi gücü elinde bulunduran iktidar, yaşamın bütün alanlarında hangi dilin konuşulacağını ve hangi dilin konuşulmayacağını belirlemeyi hedefler. Böylece egemen dili konuşanlar bir taraftan devlet mekanizmaları tarafından piyasada ödüllendirilirken bu dili konuşmayanlar toplumun alt katmanlarına doğru itilir. Ekonomik, siyasal ve kültürel olarak egemen dili konuşmayanlar eşitsizliğe maruz kalır. Egemen olmayan dilin kendisine sahip çıkmak hem siyasal olarak hem de ekonomik olarak bir külfete sebep olur. Kaldı ki kendi anadiline sahip çıkmanın gerçek hayatta ne kadar faydalı olduğu tartışmalı bir hale gelir ve boşa çaba sarf etmek olarak görülür.

---

[38] Handan Çağlayan, *Aynı Evde Ayrı Diller: Kuşaklararası Dil Değişimi/Eğilimler, Sınırlar, Olanaklar: Diyarbakır Örneği* (İstanbul: Disa Yayınları, 2014), 45.
[39] A.g.e: 46.

Devlet politikaları ve baskı aygıtları tarafından diller arasında oluşturulan hiyerarşi her zaman diğer etnik gruplar tarafından direkt olarak kabul edilmez. Aileler devletin bu dışlama ve içerme sürecine dair kimi zaman kendi dillerine sahip çıkarak cevap verir, kimi zaman da her iki dilin birlikte öğrenilmesi için çaba sarf eder. Bundan dolayı devlet kimi zaman diller arasında bir hiyerarşi ve piyasa oluşturmaya çalışsa da kendi diline sahip çıkmayı tercih eden gruplarlar sayesinde dil kırımı konusundaki tehlike bir nebze de olsa aşılır. Daha dengeli, eksiltici olmayan bir çiftdillilik ortaya çıkabilir. Fakat yine de devletin burada oynadığı rol yine önemlidir. Devlet resmi olmayan dile dair istihdam ve kurumsallaşmaya ön ayak olabilirse dengeli bir çiftdilliliği inşa edebilir. Türkiye özelinde Kürtler açısından henüz bunun mümkün olmadığını söylemek gerekir. Çünkü halen dil üzerindeki kuşatma, üniversitelerde açılan Kürt dili bölümlerine rağmen devam etmektedir.

2.2.2. Çiftdilliliğe Dair Yaklaşımlar

Çiftdillilik, yaşadığımız dönem itibariyle birçok tartışmayı içinde barındırır. Ebeveynlerin ve yeni güçlü eğitim sistemlerinin başarı arzusu için çokdilliliğe doğru bir yönelme vardır. Çünkü çocuğun küçük yaşta birçok dil ile büyümesi farklı düşünme tarzlarını geliştirebilmesi anlamına gelmektedir. Fakat bunun yanında asimilasyona maruz kalmaktan ve anadilin yerini egemen dilin almasından dolayı farklı bir çiftdillilik durumu vardır. Bundan dolayı farklı birkaç çiftdillilik tanımı ortaya çıkmıştır. Türkiye'deki durumu daha iyi kavramak için çiftdilliliğe daha yakından bakmamız gerekmektedir.

Çiftdilliliğin burada karmaşık bir yapıya sahip olmasının sebebi, öğrenilen iki dilin ne kadar bilindiği durumudur. Ayrıca iki dili bilmek, bazen birinin diğerinden daha fazla bilinmesi ve daha fazla kullanılmak istenmesi durumunu da ortaya çıkarabilir. Eğitim yoluyla ve bilinçli bir şekilde öğrenilen dilin, genelde öğrenciler tarafından faydalı olduğu düşünülür. Fakat anadilin yanında gönüllülük esasına pek fazla dayanmadan öğrenilen ikinci dilin durumu aynı başarı şansını tanımamaktadır. Bundan dolayı dünyada ideal olarak ve çok fazla paralar

harcanarak oluşturulmaya çalışılan çiftdillilik ile zorunlu asimilasyondan dolayı öğrenilen çiftdilliliğin arasına bir ayrım koymak gerekir.

Dünyanın her yerinde asimilasyon süreçleri birbirine benzerlik gösterse de mevcut politikaların değiştirilmeye başlanması ile çiftdillilik üzerine akademik çalışmalar artmıştır. Hatta çiftdilli olmanın, çocuğun zihinsel gelişimine faydalığı olduğu düşünüldüğü için birçok eğitim politikası geliştirilmiştir. Fakat Türkiye özelinde, eğitim konusunda bu durumun gerçekleşmemesinden dolayı, burada sadece asimilasyon ve onun etkisi ile ortaya çıkabilecek çiftdillilik yaklaşımlarına bakmayı düşündüm. Dünyada ve Türkiye'de asimilasyon süreçleri ve onun sonucunda oluşan çiftdilliliğe dair yaklaşımlara bakmakta fayda var. Şimdi çiftdilliliğe dair yaklaşımlara daha yakından bakalım.

> "Erken çocukluk döneminde eşzamanlı ve art arda olmak üzere iki tür çiftdil gelişimi söz konusudur. Eşzamanlı çiftdil gelişimi, ailenin çocukla kurduğu iletişimde doğduğu andan itibaren iki dil kullandığı durumları anlatmak için kullanılır. Art arda iki dil gelişimi ise evde tek dilin konuşulduğu, çocuğun okula başlayıncaya kadar tek dil edindiği durumları anlatır. Bu durumda, çocuk ikinci dille okulda karşılaşır. Her iki gelişim sürecinin hızı ve yapısı birbirinden farklıdır ancak bu iki süreç arasında kesin sınırlar belirlemek zordur."[40]

Burada, evde konuşulan anadilin yanında öğrenilen yeni dilin oluşturduğu çiftdillilik anlatılmıştır. Yukarıda anlatılan çiftdil modeli daha çok Türkiye'deki Kürtler özelinde sıkça görülen bir durumdur. Türkçe, Kürtler açısından sadece dışarıda konuşulan bir dil olmaktan çıkmıştır. Çünkü anne ve baba Türkçe bilmiyorsa bile evde açılan ve izlenen televizyonun dili genelde Türkçedir. Bundan dolayı çocuğun Türkçeyi okulda mı yoksa evde ara sıra izlenen televizyondan mı öğrendiği tam net olarak belirlenemez. Fakat Kürtler özelinde

[40] Müge Ayan Ceyhan ve Dilara Koçbaş, *Çiftdillilik ve Eğitim* (İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2009), 14-15.

düşünürsek bu modelde, her iki durum içinde ortak olabilecek özellik, Türkçenin sonradan öğrenilen ikinci bir dil olduğu konusudur.

> "Anadil temelli çiftdilli eğitim: Öğrencilerin anadillerinin öncelikli eğitim dili olduğu, okur-yazarlığın anadili aracılığı ile öğretilmeye başlandığı, kademeli olarak ikinci bir dilin, önce ders olarak, daha sonra da bazı derslerin eğitim dili olarak müfredata dâhil edildiği eğitim sistemine denir. Bu sistemde eğitim, söz konusu dillerin her ikisini de iyi bilen öğretmenler tarafından verilir. Sonuç olarak öğrenciler hem anadillerini hem de ikinci dili genelde iyi derecede öğrenebilir, kimlik gelişimi açısından sağlıklı sonuçlar ortaya çıkar."[41]

Burada eğitim de ilk önce bireyin kendi anadili ile başladığı bir çiftdilli olma modeli görüyoruz. Buna göre bireyin başka bir dilde yetkinleşmesi için ilk önce kendi anadilinde yeterli olması gerekir. Bu modelde, anadilde yetkin olmadan başka bir dile yönelmek, kimlik gelişimi açısından birtakım problemler yaratır diye düşünülür.

> "Anadili yoğunluklu dil canlandırma programı: Çeşitli nedenlerle ve biçimlerde, kültürünün anadilini öğrenme imkânı olmamış ve genelde içinde yaşadıkları toplumun egemen dilini birinci dili olarak konuşan çocukların, atalarının dilini öğrenebilmesi için uygulanan eğitim modelidir. Bu durumlarda genellikle çocukların anne ve babalarının yaygın olarak konuştuğu dil de egemen dil olmuştur ve çocukla iletişim sadece egemen dil aracılığı ile sağlanmıştır. Ancak anadilinin yoğun bir şekilde kullanıldığı sınıflarda ders verilerek, bu çocukların atalarının dilini ikinci dil olarak öğrenmeleri sağlanır. Dünyanın her bölgesinde bu tür

[41] Mehmet Şerif Derince, "Eğitimde Anadil Çalışmaları İçin Muhtaç Sözlük" içinde Çokdilli Eğitim Yoluyla Toplumsal Adalet**,** editörler: Tove Skutnabb-Kangas, Robert Phillipson, Ajit Mohanty ve Minati Panda, çev: Fatma Gök ve M. Şerif Derince (Ankara: Eğitim Sen Yayınları, 2013), 475.

> örneklere rastlamak mümkündür. Türkiye bağlamında, artık birinci dili Türkçe olan ancak atalarının dili Kürtçe (hem Zazaca hem de Kurmanci), Arapça, Ermenice, Çerkezce, Rumca, Süryanice gibi diller olan çocukların anadillerini yeniden öğrenebilmeleri için bu türden eğitim modelleri uygun olabilir."[42]

Benim de yaptığım görüşmelerin birçoğunda aileler, bir taraftan egemen dilin çocukları tarafından öğrenilmesini isterken ve aynı zamanda mevcut durumu kabullenirken diğer taraftan da kendi dillerinden mahrum kalmayı kabullenemiyorlardı. Bunun için yine birçoğu 'keşke fırsat olsaydı da çocuklarımıza kendi kültürümüzü de öğretseydik' dediklerine şahit oldum. Bu model daha çok ebeveynlerin egemen dilin geçerliliğini kabul ettiği ve alternatiflerinin olmadığı durumlarda ortaya çıkabilecek bir modeldir. Önceki kısımlarda bahsettiğim anadile sahip çıkmanın getirdiği zorluğun altında ezilen aileler, geçmişlerini mevcut durumdan dolayı bir çırpıda unutmak istemezler. Anadilin öğrenilmesinin anlamsız olduğunu düşünmeyen aileler, aynı zamanda kendi anadillerine sahip çıkamadıklarında, genelde yukardaki modele benzer arzular içinde olurlar.

> "Dil değiştirme: Gönüllü veya gönülsüz asimilasyon sonucu, bireyin veya bir topluluğun bir dili kullanmayı daha fazla sürdürmeyip, yerine başka bir dili ikame ettiği durumdur. Daha çok dilsel azınlık topluluklarına mensup bireylerin, kendi anadillerini unutup, yalnızca egemen dili veya dilleri konuşması olarak ortaya çıkar. Ancak söz konusu dilin kendisi başkaları tarafından kullanılmaya devam eder."[43]

Buradaki çiftdil modeli, genelde Türkiye'de Kürtlerin asimilasyona daha fazla maruz kaldıkları yerlerde görülür. Daha çok kent merkezlerinde ve batıya göç eden Kürtler, egemen dile daha fazla maruz kaldıkları için Kürtçeyi ya

[42] A.g.e: 476.
[43] A.g.e: 479.

bilmezler ya da artık kullanmayı tercih etmezler. Burada dilin bu bireyler için kullanılmaması çiftdillilik durumunu ortadan kaldırmaz. Çünkü kendi dillerini kullanamasalar da Kürtçenin kendi atalarının dilleri olduğunu ve halen birilerinin bu dili kullandığını bilirler.

> "Eksiltici dil öğrenimi: Dilsel azınlık topluluklarına mensup öğrencilerin kendi anadillerini unutmaları sağlanarak, kendilerine egemen bir dilin öğretilmesi biçimidir. Bu tür bir dil eğitiminin yapıldığı yerlerde, söz konusu dilleri konuşan öğrencilerin kendi dillerini ve kimliklerini değersiz görmeleri sağlanır ve dillerini terk etmelerinin, kendilerinin ve ailelerinin tercihiymiş gibi algılanması sağlanır. Türkiye'de, başta Kürt çocukları olmak üzere, anadili Türkçe olmayan tüm topluklara mensup çocukların Türkçe tekdilli okullarda maruz kaldığı eğitim, eksiltici dil öğrenimi tanımına uymaktadır."[44]

Bu model, genelde dil üzerindeki baskının ve kuşatmanın olduğu ilk süreçlerde görülür. Dilsel azınlık gruplarının kendi anadillerinden uzaklaşmaları için resmi dilin dışındaki diller ilk aşamada yasaklanır. Azınlık gruplarının dili, egemen dilin sahipleri tarafından aşağılanarak tercih dışı bırakılmaya çalışılır. Bu model eğitim aracılığıyla okullarda kurumsallaştırılır. Öğrenciler okullarda kullandıkları dilin ötekileştirilmesinden ve kimliklerinin önemsiz görülmesinden dolayı anadillerini kullanmamaya başlarlar. Bu baskı süreci bir çiftdil modeli yaratsa da iki dilinde tam anlamı ile kullanılamamasına sebep verir ve bu durumda eksiltici dil öğrenimine maruz kalan öğrenciler eğitimde başarıyı yakalayamazlar. Bu gibi tehlike altındaki dillere dair Cuma Çiçek'in yorumuna ve önerisine bakmakta fayda var.

> "Tehlike altındaki dillerde genel olarak o dili konuşan kişi sayısı zamanla azalır. Yaşlılar dili akışkan bir şekilde konuşurlar ancak gençler dili etkin şekilde kullanamazlar ve çoğu durumda

[44] A.g.e: 482.

> baskın dili tercih ederler. Dilin "yaşam alanları" ya da "kullanım alanları" her geçen gün azalır. Örneğin dilin kullanımı ibadet, kültürel aktiviteler, eğlence, müzik gibi alanlarda devam ederken, eğitim, bilimsel araştırma, iş hayatı, medya, kamu kurumları gibi alanlarda dilin kullanımı söz konusu olmaz. Ayrıca, çocuklarına dillerini öğretemeyen ebeveynlerin sayısı sürekli artar."[45]

Bu yaklaşıma baktığımız zaman Kürtçenin bahsedilen emarelere çok yakın olduğunu görürüz. Her ne kadar Kürt dili Tehlike Altındaki Diller arasında görülmese de aynı kaderi yaşamaktan çok uzak olmadığı da bilinen bir şeydir. Kürtçenin mevcut durumunun saptanmaması ve buna yönelik çiftdilli eğitim programlarının da olmaması, Kürtçeyi konuşmak isteyen ebeveynler ve çocukları için daha da zor bir hale getiriyor. Devletin de bu konuda ya da Türkçenin daha iyi öğretilmesi için -en azından kısa bir süreliğine de olsa- ilk başlarda Kürtçe eğitim vermek gibi bir planı yok ve daha önce de hiç olmadı. Bunun durumun aksine dünyanın farklı bölgelerinde egemen dilin daha iyi öğretilmesi için geçiş süreçlerinde azınlık dilleri bazı durumlarda öğretilir. Bu sisteme daha yakından bakalım.

> "Geçişli çiftdilli eğitim programları: Dilsel azınlık topluluklarına mensup öğrenciler arasında akademik başarının ve okula devam oranlarının çok düşük olduğu yerlerde, egemen dilde eğitime daha hızlı ve kolay geçiş yapılması ve okula devam oranlarının artırılması için öncelikle çocukların anadillerinde okur-yazarlık öğrenmeye başladığı eğitim modelleridir. Bu modellerde, öğrenciler okulun ilk birkaç yılında kendi anadillerinde okuma-yazmaya başlarlar; sonraki dönemde eğitim tamamen egemen dilde devam eder ve çocukların anadillerine hiçbir şekilde yer verilmez. Bu durumun en bilinen örneği Amerika'daki Hispanik çocuklara uygulanan eğitim modelidir. Araştırmalara göre, bu modelin esas

[45] Cuma Çiçek, "Baskı Altında Kalmış Dillerin Canlandırılması" içinde, Bülent Bilmez *Dil Hakları ve Dilsel Çoğulculuk* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021), 70-71.

> hedefi, entegrasyon adı altında asimilasyonu hızlandırmaktır; dolayısıyla okuma-yazmaya geçiş görece daha hızlı gerçekleşse de eğitim ortamındaki eşitsizlik ve ayrımcılık ortadan kaldırılmamakta, anadilinin öğrenilmesi ve korunması sağlanamamakta ve egemen dilin öğrenilmesinde sorunlar devam etmektedir."[46]

Türkiye'de mevcut eğitim politikalarında henüz böyle bir durum gerçekleşmemiştir. Fakat Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığının yaptığı resmi bir çalışma olmasa da genelde STK'lar aracılığıyla bu modele devlet tarafından destek verilir. AÇEV gibi kurumların GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) kapsamında Kürt illerinde verdiği eğitimler bu modele örnek olarak gösterilebilir. Özelikle son yıllarda Suriye Savaşından dolayı gelen göçler için bu entegrasyon modeli kullanılmaya başlanmıştır. Bu çiftdillilik modelinin kısmi de olsa hayata geçirilmeye başlamasında, önceki baskıcı modellerin yeterli başarıyı yakalayamaması sebebi vardır.

> "Tekdillileştirme eğitimi (Submersion education): Diller arasında ciddi hiyerarşilerin oluşturulmuş olduğu ortamlarda, azınlık topluluklarına mensup çocukların yalnızca egemen dilde ve sadece egemen dili konuşan tekdilli öğretmenler tarafından eğitim aldıkları programlardır. Bu programların çok amacı olduğu söylenebilir; genelde azınlık çocukların kendi anadillerini unutup sadece egemen dilde tekdilli olmaları, egemen kültüre asimile olmaları, kendi topluluklarından utanmaları ve onları aşağılamaları beklenir. Bu programlarda, müfredatta veya sınıf-içi etkinliklerde hiçbir şekilde öğrencilerin anadillerine ve kültürlerine yer verilmez; bu dil ve kültürlerin bahsi geçtiğinde de olumsuz çağrışımlar kullanılır ve hasmane bir yaklaşım gösterilir. Bu programlarda

[46] Mehmet Şerif Derince, "Eğitimde Anadil Çalışmaları İçin Muhtaç Sözlük" içinde Çokdilli Eğitim Yoluyla Toplumsal Adalet**,** editörler: Tove Skutnabb-Kangas, Robert Phillipson, Ajit Mohanty ve Minati Panda, çev: Fatma Gök ve M. Şerif Derince (Ankara: Eğitim Sen Yayınları, 2013), 481.

> eğitim almaya zorlanan öğrencilerin bir kısmı kendi anadillerini unutup egemen kimliğe asimile olabilirken, büyük bir kısmı da, egemen dili belli bir ölçüde öğrenebilmesine rağmen, hiçbir şekilde kendilerini tam olarak bu dilde ifade edemeyebilirler; öte yandan, kendi anadillerini önemli ölçüde yitirebilir ve sadece anlayabilecek seviyeye gerilerler ve bazı akademisyenlerin işaret ettiği çiftyarımdilli olabilirler. Ayrıca bu programlarda öğrencilerin akademik gelişimleri de ciddi dezavantajlarla karşılaşır ve çoğu öğrenci eğitime belli bir aşamadan sonra devam edemez hale gelebilir. Bu programlar 1970'lere kadar dünyanın birçok yerinde yaygın olarak kullanılmış olsa da o dönemden sonra gerek akademik çalışmalar sayesinde gerekse de söz konusu dilleri konuşan toplulukların mücadeleleri sonucu ve egemen topluluktaki iktidar değişimleriyle birlikte yavaş yavaş terk edilmeye başlanmış, daha önce bu programları uygulayan ülkeler azınlık dillerini bir şekilde eğitim sistemine dâhil etmişlerdir."[47]

Türkiye'nin hem bugünkü hem de geçmişteki eğitim politikalarına baktığımız zaman halen bu modelin kullanıldığını görürüz. Türkiye'de birçok etnik grup bulunduğundan dil konusu devletin yumuşak karnı olarak görülmüştür. Daha önce de gördüğümüz darbeler sürecinde, dilin değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez oluşu, devletin farklı dillere karşı olan yaklaşımını ortaya koymaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu eğitim modeline maruz kalan öğrenciler çiftyarımdilli olmuş, eğitimsel ve dilsel sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

> "Çiftdilde okuryazarlık iki dilde de okuyup yazabilme becerisine sahip olma anlamına gelir. Ancak okuryazarlık, teknik ve bağlam dışı birtakım uygulamalardan öte, toplumların tarih boyunca biçimlenen ve makro düzeydeki güç ilişkilerini de yansıtan sosyokültürel pratikleri olarak görülmektedir. ... Ayrıca

[47] A.g.e: 486,487.

> kullanılan "işlevsel okuryazarlık" kavramı da okuma-yazma yoluyla bilgi edinme becerisini ifade etmektedir. Bu açıdan okuryazarlık toplumsal yaşama etkin katılımı sağlayan bir beceri olarak ele alınmaktadır."[48]

Yukarıda olduğu gibi bir her iki dilde de okuryazar olma durumu eksiltici olmayacak şekilde ve her iki dilde de yetkin olma çerçevesinde ele alınmıştır. Böylece her iki dilde de etkin olan birey her iki dil üzerinden toplumsal yaşama ve o dillerin uzantıları olan kamusal alana dâhil olabileceklerdir. Türkiye'de, Üniversitelerde Kürtçe Bölümlerin açılması ve ilkokullarda Kürtçenin seçmeli dil olarak verilmesi kısmi de olsa bu modelin yavaş yavaş hayata geçebildiğini gösterir. Türkçe okur-yazar olan Kürtlerin yanında ciddi bir hem Kürtçe hem de Türkçe okuryazar sınıfı ortaya çıkmıştır.

Bu kısımda gördüğümüz bütün çiftdil modelleri Türkiye şartlarında sıklıkla rastladığımız bir durumdur. Çiftdil durumu politikalar aracılığıyla devletin kimi zaman azınlık gruplarında yaratmaya çalıştığı bir durum olsa da aynı zamanda eğitimde ideal olarak kullanılmaya çalışılan bir yöntemdir. Bu iki farklı yönü ile çift dil tanımının yapılması çeşitlilik arz eder. Buna egemen ve azınlık gruplarının dil politikaları ile kurdukları ilişki de eklenince çok fazla çiftdil tanımı ortaya çıkmıştır. Çiftdillilik durumunun bu kadar karmaşık ve parçalı olması asimilasyonun da parçalı olduğunu gösterir. Çünkü kimi zaman dilin STK'lar aracılığıyla ilk aşamada kabul görmesi kimi zaman da kesinlikle kullanımının karşısında bir cezasının olması durumu farklı çiftdillilikler yaratmıştır. Egemen dilin baskı veya gönüllülük esasına bağlı olarak öğretilmesi, dil durumunun bir bölgeden başka bir bölgeye, bir şehirden başka bir şehre farklılaştığını gösterir. Bunun dışında kırsal alanlarda devletin resmi gücünün ve kurumlarının az olması ile buralarda kurulan YİBO'lar aracılığıyla daha farklı bir Türkçe öğrenme deneyiminin olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda ekonomik refahtan cinsiyet rollerine kadar bireysel deneyimlerin de çok önemli olduğunu

[48] Müge Ayan Ceyhan ve Dilara Koçbaş, *Çiftdillilik ve Eğitim* (İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2009), 14.

düşünüyorum. Çünkü devletin dil politikası baskıya dayalı da olsa, bu politikaya karşı bireylerin ne tepki verdiği de önemlidir. Çiftdillilik konusundaki çeşitliliğin sadece devletin politikası ile ilgili olduğunu söylemek, bu politikaya karşı verilen farklı tepkilerin gücünü görmezden gelmek demektir. İnsanların dillerine karşı tutumları (örneğin kimi zaman anadilin kullanılmaması kimi zaman da tüm baskılara karşı anadilin sahiplenilmesi) devletin parçalı bir politika uygulamasına sebep olmuş olabilir.

3. ALANDAN ELDE EDİLEN BULGULAR[49]

3.1. SAHAYA DAİR GENEL GÖZLEMLER

Sahaya çıkarken anadile dair bu tartışmaların çok fazla içinde olmama rağmen, neden bugüne kadar dil seçimi dinamiklerini hem benim hem de başka insanların çok fazla merak etmediğimizi düşündüm. Aslına bakılırsa biz Mardin kent merkezinde yaşayan bütün Kürt öğrenciler bu durumu çok tartışırdık ev ortamlarımızda. Her biri farklı şehirlerden gelen arkadaşlarımızla (genelde bu muhabbetler gece hazırlanan atıştırmalık yemek seanslarında konuşulurdu) 'siz evde ne konuşuyorsunuz' ya da 'siz bu eşyaya köyünüzde ne diyorsunuz?' gibi sorular ile tartışmaya başlardık spontane bir şekilde. Bir taraftan Kürtçede, iki köy arasında bile rahatlıkla görülebilecek dilsel farklılaşmayı tartışırken diğer taraftan acaba kimler evde devamlı Kürtçe konuşuyor, bunları bilmek isterdik. Fakat yine de dil seçimlerimizin neden bu kadar parçalı ve farklı olduğunu ciddi bir şekilde oturup konuşmaz ve tartışmazdık.

Bu çalışmayı yürütürken sahada birçok sorunla karşılaştım. Bunlardan en önemli olanı Covid 19 salgınıydı. Bu süreçte çalışmamı yaparken hem kendimi hem de görüşmecilerimi düşünmek ve tehlikeye atmamak zorundaydım. Bu sebeple görüşmelerim rahat bir ortamda geçmedi maalesef. Görüşmecilerimle yaptığım mülakatlar salgın sebebiyle sürekli kaygılı olmama sebep oldu. Bir aileden kapabileceğim Covid başka bir aile ile yapacağım görüşmede onlara bulaşırsa çok mahcup olurdum. Bu aynı zamanda alan çalışmamın uzaması anlamına da geliyordu. Aynı şekilde ebeveynler de aynı kaygıyı hissettikleri için görüşmeye kaygılı yaklaşıyorlardı. Bu sebeple istediğim düzeyde aile ziyaretlerini gerçekleştiremedim. Aile içi iletişimi gözlem yoluyla takip edip yorumlamak istedim fakat aile evlerine salgından dolayı erişimim mümkün olmadı. Bu sebeple ebeveynlerin çocuklarla spontane bir şekilde iletişime geçerken tercih ettikleri dili ve ortamı takip edemedim.

[49] Bu bölümde yapılan bütün görüşmelerde görüşmecilerin güvenliği için takma isimler kullanılmıştır.

Sahada karşılaştığım diğer bir sorun ise cinsiyetimden dolayı kadın görüşmecilerimin kendilerini rahat hissetmemeleriydi. Bu sebeple sorduğum birçok sorunun cevabını çok kısa cümlelerle açıklayıp görüşmenin erkenden bitmesi için bir çaba harcadıklarını gördüm. Sahada buna karşı koyabilmek için ve çekinmemeleri için elimden gelen birçok şeyi denedim fakat ısrarlarımın çoğu zaman bir sonucu olmadı. Fakat bununla beraber arkadaşlarımın ailelerinden kadınlarla yaptığım görüşmelerde daha rahat mülakatlar gerçekleştirdim. Tanıdık birinin ilişkisi üzerinden kurduğum iletişim her iki tarafa da daha güvenilir geliyordu. Bu sebeple kadın görüşmecilerimin sayısının erkek görüşmecilere göre az olması da bundan kaynaklanıyor.

Yukarda bahsettiğim sorunlara ek olarak görüşmelerimin birçoğunda ses kayıt cihazını kullanamamayı gösterebilirim. Ses kayıt cihazının yardımcı olduğu nokta: Araştırmacıyı görüşmelerde bazı yerleri kaçırma telaşından kurtararak mülakatın daha verimli olmasını sağlar ve bununla beraber görüşmenin bütün detaylarını kaydettiği için bilgi dezenformasyonunun önüne geçer. Görüşmecilerimin çoğu kendilerini politik ve toplumsal cinsiyet meselelerinden dolayı güvende hissetmedikleri için ses kayıt cihazını istemediler. Görüşmecilerimden sadece 7 kişi ses kayıt cihazını açmama izin verdi. Geri kalan 23 kişide ses kayıt cihazı açamadığım için küçük notlar tuttum ve görüşme sonrasında aklımda kalanları sıcağı sıcağına yazarak bu sorunu aşmaya çalıştım. Fakat çabalarımın yeterli olmadığı anların da olduğunu biliyorum. Bu sebeple net hatırlayamadığım ve dezenformasyona sebep olabileceğini düşündüğüm görüşmelerimi bu çalışmanın saha kısmında yazmadım.

Alan çalışmamı yürütürken ailelere yönelttiğim sorularda birçoğunun büyük bir istekle soruları cevapladığını gözlemledim. Fakat çalışma ilerledikçe ve ben sorularımı görüşmecilerime yönelttikçe, bazen duraksayıp düşündüklerini gözlemledim. Çünkü muhtemelen birçoğu gündelik hayatında ciddi bir şekilde sorguladıkları dil fenomenini bu boyutuyla düşünmemişlerdi. Cevap vermek için bazen uzun süreli sessizliğin hâkim olduğunu gördüm görüşmelerimde. Bazen de açıkça ‘bilmiyorum, hiç düşünmemiştim’ dediklerine şahit oldum. Fakat yine de

görüşmecilerimin de benimle dil seçimlerinin sebeplerini sorgulamalarını istedim. Görüşmeler ilerledikçe hem benim şaşırdığım hem de kendilerinin şaşırdıkları cevaplar ortaya çıkıyordu. Genel anlamda görüşmelerimiz iki taraf içinde çok verimli geçti. Bazı görüşmecilerimin görüşme bittikten ve evde uzunca düşündükten sonra telefonla beni arayıp, bir görüşme daha talep ettiklerine iki defa şahit oldum. Çiftdillik konusunun toplumsal bir sorunla ciddi bir şekilde sorgulanmadığına daha fazla ikna olmaya başladım görüşmelerimden sonra. Çünkü tez konumu seçerken konumun, görüşmecilerim tarafından bu kadar ciddiye alınacağını ve en az benim kadar araştırmaya meraklı olabileceklerini düşünmemiştim açıkçası.

İlk aşamada büyük bir ciddiyetle yaklaşmamıştım aslında görüşmelerime. Çünkü zaten benim devamlı konuştuğum ve tartıştığım bir konuymuş gibi geliyordu bana. Sıradan aile ziyaretlerinde 'Evde hangi dili konuşuyorsunuz' veya 'Neden Türkçe konuşuyorsunuz ev içinde?' sorusunu yöneltmekten daha fazla anlamlı ve derinlikli sorular yöneltmiyordum. Çünkü sebebini bildiğimi sanıyordum. Fakat sahaya ciddi bir şekilde indikten sonra çiftdillik sorununun birçok sebebinin olduğunu fark ettim. Bunu ilk başlarda göremememin sebebini ciddi sorular yöneltmemiş olmama bağladım. Çünkü ciddi bir sorgulama içine araştırmacı olarak ben bile girmeyince, görüşmecinin kendisi de baştan savma cevaplar veriyordu. Ki genelde bu cevaplar ya ekonomik kaygı temelli ya da dilin yeterli olmayışı sebebi ile veriliyordu.

Alan araştırmamı yaparken tez konumu görüştüğüm ve paylaştığım diğer arkadaşlar da benimle gönüllü bir sorgulamaya girdi ben fark etmeksizin. Arkadaşlarımın bu tezin sorgulanmasında yaptıkları katkılar ve kendi hayat tecrübeleri çok faydalı oldu. Bu sayede Mardin özelinde olmasa da çok farklı bir olaya şahitlik ettim. Tezimi yazarken Kürt Dili bölümünde okuyan Diyarbakırlı bir arkadaşım ile ebeveynler acaba 'neden veya nasıl dil seçimini yaptıklarını sorguluyorlar mı' diye düşünmeye başladık. Arkadaşım düşünmeye başladıktan sonra kendisine de çok ilginç gelen bir vakayı benimle paylaştı. Halası ile ilgili olan bir olay. Eşi Kazakistan'da çalışan bu kadın üç çocuğu ile tek başına yaşıyor.

Eşi yılda birçok kez Türkiye'ye ziyaretlerine geliyor ama çok fazla kalamıyor. Bu üç çocuğun iki büyüğü üniversite okuyor fakat en küçükleri bedensel engelli olduğu için o, sadece rehabilitasyon merkezine gidiyor ve şu an 16 yaşında. Ailenin bütün bireyleri üniversite okuyan çocuklarla Türkçe konuşuyor ama annesi ve akrabaları dâhil herkes bedensel engelli çocukla Kürtçe konuşuyor. Çocuk hem rehabilitasyon merkezinde hem de ailede Kürtçe konuşmayı tercih ediyor ve çok fazla Türkçe de bilmiyor, sadece anlıyor. Kendileri Diyarbakır'da oldukları için görüşmemi birebir yapamadım fakat o an halasını aramasını istedim ve o an ben, halası ve arkadaşım telefondan derin bir muhabbete girdik. Biz halasına olayı söyledikten sonra kendisi de ciddi bir sorgulama ihtiyacı içine girdi. Daha sonra ben uzun uzun düşünmesi için vakit tanımak istedim ve görüşmeyi başka bir zaman erteledim. Sonraki görüşmemizde arkadaşımın halası şunları söyledi:

> Benim diğer üniversite okuyan iki çocuğum da başlarda, diğer çocuğum gibi Kürtçe konuşuyorlardı. Fakat okula gidip geldikten sonra hem onlar Türkçe konuşmaya başladılar hem de biz Kürtçe konusunda çok fazla ısrar etmedik. Türkçeyi öğrenmelerinin okulları için faydalı olacağını düşündüğümüz için biz de onlarla Türkçe konuşmaya başladık ve bazen buna özen de gösteriyorduk. Çocuklarım ilk başlarda okulda Türkçe bilmedikleri için dersleri kötüydü ve bazen kendilerini kötüde hissediyorlardı. Daha sonra Türkçe öğrendikten sonra her yerde Türkçe konuşmaya başladılar ve Kürtçeyi unutmaya başladılar. Kısa bir süre sonra kimseyle Kürtçe konuşmadılar. Mesela köye gidiyorduk orda bile çocuklarla ya da benim ve eşimin annesi ve babasıyla Türkçe konuşmaya Türkçe cevap vermeye başladılar. Bizim maddi durumumuz iyi olduğu için çocukları dershaneye göndermeye başladık, çocuklar okusun istedik. Çünkü kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenmelerini istiyorduk. Kendi ekmeklerini kazansınlar diye babaları bir sürü para veriyordu dershanelere. Ama diğer çocuğum

> sakat olduğu için dershaneye göndermiyorduk. O hep bizim yanımızda kalıyordu. Ben de babası da her zaman bu çocuğun geleceğini dışarıda ya da başka bir yerde görmedik. Onu her zaman diğerlerinden daha fazla düşünüyoruz ama gitsin okul okusun ya da bir iş sahibi olsun diyemezdik. Çünkü bu çok mümkün değildi. Aslında hep onun geleceğini yanımızda gördük. Yani bir meslek sahibi olacağını düşünmedik, keşke olsa ama durum böyleydi. Ondan dolayı ne o Türkçe öğrendi yani okula gidip Türkçe öğrenmek zorunda kaldı diğerleri gibi ne de biz Türkçe öğrenmesini istedik. Ondan dolayı hep evde onla Kürtçe konuştuk. Doğduğundan beridir hep yanımızda tuttuk ve hep yanımızda kalacak bunu da biliyoruz. İş sahibi olmayacağı içinde Türkçe öğretmek aklımıza hiç gelmedi. Zaten gerekte yoktu. Rehabilitasyona gidiyordu ama orası da özel olduğu için biz çocuğumuzun Türkçe bilmemesinden dolayı ezilmesine izin vermezdik. Zaten gerekte kalmadı. O da hiç keşke ben bilseydim gibi bir şey demedi bize. Halen herkes onunla Kürtçe konuşur ama iki büyüğüyle Türkçe konuşur.[50]

Ben bu görüşmenin şokunu üzerimden atlatamamışken buna benzer, hatta tıpa tıp aynı olan başka bir olayla daha karşılaştım. Mardin'e ziyaretime gelen başka bir arkadaşımla paylaştım bu olayı. İlk başta kendisi de çok şaşırdı ve biraz düşündükten sonra başka bir olay geldi aklına. Onun ailesinde de İstanbul'da yaşayan kısmi zihinsel ve bedensel engelli olan amcasının torunu vardı. Bu çocuğunda aile bireylerinin, sadece bu çocukla Kürtçe konuştuklarını söyledi.

> Nenesi dahi pek Türkçe bilmez ama bütün torunları Türkçe bildiği için torunlarının tamamıyla Türkçe konuşur mecburen. Ama o da bu çocuğa geldiği zaman Kürtçe konuşur. Çocuk hep evde annesinin yanında kalır ve herkes onunla Kürtçe konuşur.

[50] Görüşmelere müdahale edilmemiş ve görüşmeler olduğu gibi aktarılmıştır (04.03.2021 tarihli görüşme).

> Kimsenin hadi bu çocuğa da Türkçe öğretelim o da Türkçe öğrensin diğerleri gibi dediğini görmedim.

Bu vakaları, Albert Memmi'nin şu söylediği üzerinden biraz açmakta fayda var:

> "Kendisini bir yurttaş olarak hissetmeyen sömürge insanı, oğlunun yurttaşlığı elde edeceğini görme umudunu da yitirir. Çok geçmeden, yurttaşlıktan tamamen vazgeçerek, planına bunu katmaz, babalık özlemlerinde buna yer vermez, çocuklarının eğitiminde de yurttaşlığa yer yoktur. Dolayısıyla genç sömürge insanına yurttaşlığın rahatlatıcılığını ya da gururunu verebilecek hiçbir şey yoktur. Yurttaşlıktan artık hiçbir şey beklemez ve onun sorumluluklarını üstlenmeye hazırlanmaz. (Açıktır ki topluluğa ve ulusa yapılan göndermelerin hep sömürgeci ulusa yönelik olduğu okul eğitimden de hiçbir şey beklemez.) Toplumsal yetersizliğin bir sonucu olan bu eğitsel boşluk böylece aynı yetersizliği sürekli kılarak, sömürgeleştirilen bireyin olmazsa olmaz boyutlarından birine zarar verir."[51]

Bu kısımda Memmi'nin bahsettiği sömürge toplumlarında, ebeveynin kendi çocuğunun geleceğine dair bir yatırımının olmadığını görmekteyiz. Fakat Türkiye özelinde düşünürsek durumun bu kadar katı olmadığını görmekteyiz. Çünkü kendisine 'Türküm' diyenin ve vatandaşlığı politik ve dilsel olarak uzlaşmacı bir zemine kavuşturan kesimin, tamamen dışlanmadığını görmekteyiz. Buradan hareketle iki vakada da ebeveynler sadece engelli olan çocuğun geleceğine dair bir yatırım yapmazlar. Diğer çocukların bir meslek sahibi olabileceklerini düşündükleri için onların Türkçe öğrenmesini kabul etmişlerdir.

Bu iki vakada engelli olma durumunun Türkçe öğrenmeye engel olduğu tespiti ortaya çıkmıyor. Bundan ziyade, gelecek ile ilgili planların başka bir

[51] Albert Memmi, *Sömürgecinin ve Sömürgeleştirilenin Portresi* (İstanbul: Versus Yayınları, 2014), 107.

kusurdan dolayı ertelendiği ya da vazgeçildiği görülüyor. İki ailenin de temel yaklaşımı gelecek kaygısında kaynaklanıyor. Böyle bir kaygı ortaya çıkmadığından, çocukların Türkçe öğrenmesinin sebepleri de ortadan kalkıyor haliyle. Aynı şekilde diğer çocukların çiftdilli olmasının sebebini de burada arayabiliriz. "Çünkü Sömürge insanı okuma yazmazlıktan ancak dilsel ikiliğe düşerek kurtulur."[52] Albert Memmi'nin bu söylediği üzerinden yola çıkarak, okuma yazma kriterleri içine giren ve bunun üzerinden geleceğe yatırım yapılabilme ihtimali olan çocukların kaderi, diğer dili öğrenmekten geçiyor.

3.2. DİLE OLAN HAKİMİYET ve DİL TUTUMU

Sosyo-dilbilimde dil tutumu (language attitudes), insanların bir dile yönelik inançlarının, önyargılarının, ilişkiselliklerinin ve görüşlerinin toplamıdır; insanların kendi dil çeşitliliği veya başkalarının dilleri veya dil çeşitleri hakkında sahip oldukları duygulardır.[53] Ebeveynlerin dil tutumları ve dile olan hakimiyetleri gelecek kuşağa aktaracakları dilin seviyesini etkiler. Sahada yaptığım görüşmeler sonucunda, ailelerin hatta bireylerin dil tutumlarının ve hakimiyetinin dil seçimi dinamiklerini etkilediğini gördüm. Büyük ebeveynlerin günümüz ebeveynlerine oranla daha fazla Kürtçe kullanmış olması, Kürtçenin günümüz ebeveynleri tarafından daha fazla arzulanmasına yol açtığını fark ettim. Kürtçe kullanımı, bir ailede veya bir nesilde ne kadar az görülürse, Kürtçenin bir sonraki nesle aktarılma olasılığı da o kadar düşüyor. Bu ister politik bilinç olsun isterse de ekonomik refah olsun, Kürtçenin kullanımını azaltan bir etken. Aileler genelde hâkim olmadıkları bir dili öğrenmeyi ve aktarmayı önemsese de bu onların Türkçeye yönelmesini engelleyemiyor. Örneğin günümüz ebeveynleri Kürtçeyi kendi hayatında çok fazla kullanmamaya başlayınca, Kürtçe sadece onların büyük ebeveynlerle iletişime geçmesinin bir aracı olmaktan öteye gitmiyor.

[52] A.g.e: 115.
[53] Rebecca Agheyisi, Joshua A. Fishman, "Language attitude studies a brief survey of methodological approaches", Anthropological Linguistics, Vol. 12, No. 5 (May, 1970), 137-157.

Anadili, ebeveynler tarafından ne kadar çok bilinirse anadilin konuşulma ve bir sonraki nesile aktarılma olasılığı da artar. Aynı şekilde çocuklar ve gençlerde ebeveynlerin anadile olan hâkimiyetine paralel bir şekilde bu dili kendi hayatlarında kullanmaya özen gösterir. Büyük ebeveynlerden çocuklara doğru dile olan hâkimiyet azaldığı için, Kürtçenin kullanımı da azalıyor.

Kürtler özelinde, çocukların ve gençlerin ebeveyn ve büyük ebeveynlere göre daha fazla politikleştiği varsayımı güçlüdür. Yurttaşlık hakları konusunda bir bireyin ne kadar politik bilince sahip olursa o kadar kendi kültürünü muhafaza edeceği de düşünülür aynı zamanda. Fakat sahadaki yaptığım görüşmelerde politik olmanın, bu dilin kullanımı üzerindeki işlevi çok fazla bulunmuyor. Çünkü genelde insanlar bir dile ne kadar hâkimlerse o dile sahip çıkmanın önemini de o kadar kavrıyor.

Anadile olan hakimiyetin çok yoğun olmadığı ailelerde Kürtçeye dair bir gelecek planının da bulunmadığını gördüm. Görüşmecilerimden Bahar Dede, Varto'dan Mardin'e Kürt Dili Bölümünde yüksek lisans yapmak için gelmiş. Yüksek lisansını bitirdikten sonra özel bir dershanede Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapmaya başlamış. Kendisi ve eşiyle evlerinde iki defa görüşme yaptık. Kendisinin dil havuzu ve seçimi arasındaki ilişkiye biraz yakından bakmakta fayda var:

> Anadilimiz, kendimizi ait hissettiğimiz dil Kürtçe ama annem ve babam da dâhil olmak üzere bir birimizle konuşurken kendimizi Kürtçe ifade etmedik. Babaannem de dâhil olmak üzere. Bazen hatta öyle oldu ki babaannem bizimle Kürtçe konuşmasına rağmen sırf biz Türkçe cevap veriyorduk diye o da bizimle konuşurken Türkçe konuşmaya başladı. O bize uydu biz ona uymadık. Ki zaten babaannem de eskiden, evlenmeden önce Kürtçe bilmiyormuş. O zamandan beri Türkçe konuşuyormuş ama evlendikten sonra Kürtçe konuşmaya başlamış onu kullandığı dil haline getirmiş. Sonra hani ben üniversiteye gittiğim zaman lisans

eğitimine gittiğim zaman arkadaş çevremi gördüm. Onlar aileleriyle birbirleriyle telefonda sürekli Kürtçe konuşmak sürekli böyle bir şey ifade etme ve farklı yörelerden gelen insanlar. Hani ben niye anlamıyorum insanları, ben niye kendimi ifade edemiyorum. Aslında ifade ediyorduk ama sadece bulunduğumuz yerde. Ama biraz Türkçeleşmiş bir Kürtçeyle ifade ettiğimiz için onların konuştuğu Kürtçe bana daha farklı geliyordu. Sonra üniversite döneminde, lisans döneminde bir merak salmaya başladım. Tabi politik bir bilinç ile oldu. Daha bir Kürtçe konuşabileyim. Sonra zaten üniversite bittikten sonra yüksek lisansa başvurdum, Artuklu'ya Kürtçe için. Sonra Kürtçeyi daha iyi oturttum ama yine de yeterli değil yine de mesela Mardin de bulunduğum yerde insanlar konuştuğu zaman bazen anlayamıyorum, anlamlandıramıyorum ne diyorlar diye. Cümleleri veya sözcükleri, bilmediğim sözcükler olduğu zaman çok zorlanıyorum. Mesela annem ve babamda Kürtçe konuşuyorlar. Yani Kürtçe konuşma durumları var ama yine bizim olduğumuz ortamlarda bile kendileri ifade ettikleri dil Türkçe. Ama babaannem devreye girdiği zaman Kürtçe konuşuyorlar. Kendi anneleri ile Kürtçe ama kendi aralarında hem Türkçe hem Kürtçe ama kendi çocukları ile Türkçe konuşuyorlar. Politik ortamlarda eğer sohbet konusu olarak açılmışsa aslında bizim de Kürtçe konuşmamız lazım çocuklarla. Veya benim çocuğum iki Kürtçe kelime anladığında veya söylediğin de çok mutlu oluyorlar. Hani farklı tepkiler gösterebiliyorlar. İdeal olarak Kürtçenin kullanılmasını istiyorlar ama bir adımda atmıyorlar. Bilinçli bir adım henüz yok ortada. Ama ailemiz politik bir aile dilin sahiplenişine de politik yaklaşıyor. Ama alternatifsizlikten ya da sorumsuzluktan adı her ne ise adım atılmıyor.[54]

[54] 07.03.2021 tarihli görüşme.

Büyük ebeveynlerin dile hâkim olması bugünkü kuşakların dil seçimi yapmasında etkili olmuştur. Babaannesinin bile Kürtçeyi daha sonradan öğrendiğini görüyoruz. Büyük ebeveynlerde başlayan bu kırılma haliyle son kuşağa kadar sürekli bir düşüş içine giriyor. Yukarıda gördüğümüz gibi Bahar hanımın, Kürtçeye olan ilgisi politik bir bilincin etkisi ile olmuştur. Bu bilinç onun kısmi olarak Kürtçeyi öğrenmesine ve Kürt dilinde yüksek lisans yapmasına sebep olmuşsa da Kürtçeyi kendi hayatında kullanmasına ve gelecek nesle aktarması konusunda etkili olamamıştır. Kendisinde gideremediği bu eksiklik, bir politik amaç olarak Kürtçenin hayatında kullanılmasına engel olmuştur. Fakat kendisi yine de bu durumun sebebini birazda alternatiflerin kısıtlı oluşuna bağlıyor. Kendi anne ve babası da Kürtçenin hayatlarında gerektiği kadar yer edinmemesini bir eleştiri olarak kabul ediyorlar fakat hem ekonomik kaygılar hem de dilin kendisine hâkim olmama durumu onların Türkçeye yönelmesine sebep oluyor.

Görüşmelerimi yaparken büyük ebeveynlerin dil tutumunun, ebeveyn ve çocuklar üzerinde olumlu bir etkisinin de olduğunu gördüm. Örneğin Hasan Taşkın Mardin'in Mazıdağı ilçesinde dünyaya gelmiş. Uzun süre köyde kaldıktan sonra geçinme sıkıntısından dolayı ailesi ile İzmir'e yerleşmişler. İlkokula başlayıncaya kadar Türkçe ile karşılaşmayan Hasan, Türkçeyi ilkokulda öğrenmiş. Kendisiyle Eski Mardin'de işlettiği mekânda iki defa görüşme gerçekleştirdim. Şimdi birazda Hasan'ın dil konusundaki hayat hikâyesine bakalım:

> Mardin Mazıdağı'nın bir köyünde doğdum, 12 yaşıma kadar da oradaydım. 6 yaşında okula başladım. Okula başlayıncaya kadar hiç Türkçe bilmiyordum ve hiç Türkçe ile karşılamadım. Sanırım köyümüz de okulun olmasının sebebi de bununla ilgiliydi yani Türkçeyi öğrenmemizle ilgili. Orta bir de köyden çıktım zaten o zamana kadar köyde kaldım. Ondan sonra Antalya'ya taşındık ve eğitimime orda devam ettim. Orada da yabancı dil Fransızcaydı. Türkçeye karşı tepkiselliğim zaten ilkokulda başlamıştı. Bizim zamanlarımızda okullarda 'dil başkanı' diye bir şey vardı. Dil

başkanı da tıpkı sınıf başkanı gibi Kürtçe konuşan çocukları ihbar ediyordu şikâyet ediyordu. Gerçekten kendimizi baskı altında hissediyorduk her yerde. Kürtçe konuşurken acaba bizi duyacaklar mı diye tedirgin olurduk ve etrafımızı kollardık. Konuşunca da başkandan 20 30 metre ilerde gizlice konuşmaya çalışırdık. Yani kendimizde bazen başkalarını ihbar ederdik. Çünkü böyle bir algı ve sistem oluşturulmuştu. Fakat onla beraber büyük bir tepkisellik de bende oluşmuştu. Okula başladığımda bu tepkisellik Türkçeye sığınmamama sebep olmuştu. Ondan dolayı orta ikide benim Fransızcam Türkçemden daha iyi olmaya başlamıştı. Fransızcayı Türkçeye tercih etmiştim. Hiçbir şekilde Türkçe konuşmamaya çalışıyordum elimden geldikçe ve Fransızcayı daha fazla kullanmaya gayret gösteriyordum. Nihayetinde ben bir Kürdüm ve çocuğuma Arapça veya Türkçe öğretmem benim açımdan mümkün değil. Bu insanın doğasında vardır. Ben çocukluğumda binlerce Kürtçe masal dinledim dedemden ve ninemden. Onları çok küçük yaşta kaybettiğim için onların hep daha fazla yaşamasını istemişimdir, keşke daha fazla dinleyebilseydim diyorum onlardan. Onlardan yeterince faydalanamadım. Kendi kızımın anne tarafı da Kürt'tür. Dolayısıyla kızımın benim yaşadığım eksikliği yaşamamasını istedim. Annem ve babamla iletişime devamlı girmesini istedim hatta. Öyle ki annem ve babam ilk defa bir torunları Kürtçe konuşuyor diye çok mutlu oldular ve onlarda kızımla çok fazla muhabbet etmek istediler çünkü kızımın Kürtçe konuşması onları inanılmaz mutlu ediyordu. Bu onların yeniden kendilerine dönmelerini de sağladı. Bundan dolayı diğer akrabalarımda Kürtçe konuşmaya başladı. Çünkü herkesin çok hoşuna gidiyordu bir çocuğun Kürtçe konuşması. Bu çok ciddi bir şeydir bence. Aileler benim çocuğumun Kürtçe konuştuğunu görünce onlarda Kürtçe konuşmaya başladı. Teyzesinin kızı var mesela o da İstanbul'da yaşıyor. Ona da Kürtçe öğretmeye başladı.

> Onunla beraber aslında annesi de Kürtçe öğrenmeye başladı. Kürtçeyi bilmesine rağmen annesi çok fazla konuşmazdı ama kızımdan ve benim ısrarımdan sonra o da kendini geliştirdi Kürtçe konusunda. Daha küçükken 4 yaşında iken kreşe gönderdik. Fransızca eğitiminin verildiği bir yerdi. Konuştuk biraz araya gönül rızası filan koyduk ve kızımı aldılar bir şekilde. Orda Fransızca öğrenmeye başladı 4 yaşından itibaren. Ve okul çocuk Kürtçe konuşuyor diye bunu bir problem yapmadı. O yaşına kadar Türkçe bilmiyordu çünkü. Ama birkaç ay sonra onu oradan almak zorunda kaldık. Çünkü onu götürüp getirmek gibi bir sıkıntımız vardı. Ancak 6 veya 7 ay devam edebildi oraya. 5 yaşında onu başka bir kreşe aldık. Orada işin suyu çıkmaya başladı neden Türkçe bilmiyor diye. Biz de bundan sonra kendimiz özel bir hoca bulduk. Kendimiz bir alternatif yaratmaya çalıştık. Şimdi bu onda da bir güven yarattı çünkü ezilmesine izin vermedik. [55]

Sahada karşılaştığım bir diğer sorun da insanlar Kürtçe konuşmamaktan her ne kadar bireysel olarak bir pişmanlık duysalar da bu sorunu yapısal olarak görüyorlar. Devletin yarattığı ortamdan kaynaklı olarak, anadile yönelmelerinin önünün kesildiğini savunuyorlar. Bu elbette yapısal bir sorun olarak karşımıza çıkıyor fakat insanların Türkçeye yönelmelerinin altında yatan gönüllü davranış göz ardı edilerek yapıya dair bir sorun olarak gösterilmeye çalışılıyor. Devletin insanları Türkçeye yönelttiklerini kabul ediyorlar ama bunun karşısında durmayı ciddi bir şekilde göze alamadıkları için, sorunu kısa yoldan devlete atmayı tercih ediyorlar. Örneğin Bahar Hanıma Kürtçeyi bu denli tercih dışı bırakmasının sebebini ne olarak gördüğünü sorduğum zaman şu cevabı aldım:

> Hayata geçiremememin sebebi şu, hani benim yüksek lisanstan beklentim şuydu, yüksek lisans tan sonra bu mesleği icra etmek vardı aklımda. Yapamayınca ve siyasi baskılar, o dönem de çok siyasi baskı vardı mesela gerçekten hala da devam eden bir şey.

[55] 20.03.2021 tarihli görüşme.

> O baskılar sonucunda biraz çekindim uzak durdum. Sonra iş durumundan dolayı kendi lisans eğitimime yani Türk dili ve edebiyatına yöneldim. Oraya yöneldim ve orda çalışmaya başladım. Yani ekonomik kaygılardan dolayı. E öyle yapınca dilden de biraz uzaklaştım. Şu an yine Türkçe devam ediyor yani anlayacağınız.[56]

Bununla birlikte aynı cevabı veren Büşra Sevinç adlı görüşmecim aslen Diyarbakırlı ve Mardin'de memur olarak çalışıyor. Kendisiyle bir kafede görüşme gerçekleştirdik. Büşra Hanım durumu şöyle açıklıyor:

> Biz herkesten çok istiyoruz kendi anadilimizde konuşmayı ama işte devlet Kürtçe konuşmanın yolunu kesiyor. Okulda konuşamıyoruz işte konuşamıyoruz. Belki serbest gibi gelebilir size konuşmak ama ben rahat etmiyorum konuşurken. Sürekli bununla da uğraşmak istemiyorum. Devlet baskısı ortadan kalksa ilk ben öğretirim çocuklarıma Kürtçeyi. Ama durum ortada.[57]

Görüldüğü gibi dilin kendisine sahip çıkmamanın, siyasi sebepler ve baskılar sonucunda olduğu görüşü çok yaygın. Fakat Hasan'ın kendi hayat deneyiminde böyle bir sebep görülmemekte. Gözlemlerime göre inatla ve gururla kendi anadiline sahip çıkmaktan bahsediyordu. Bahar Hanım'ın deneyiminde ise ekonomik sebeplerden dolayı bireyin kendi anadilini terk etmesi ikinci sebep olarak sunuldu. Sahada yaptığım görüşmelerden anladığım kadarıyla, genelde insanlar -özellikle de politik bilince sahip olup anadilini terk eden insanlar- anadilini bilmedikleri için utanıyorlar. Bundan dolayı bu utancı gidermenin en hafifletici yolu olarak sorunu yapısal görmeyi tercih ediyorlar. Kendilerinin gönüllü olarak terk ettikleri kısmını yani ekonomik kaygıları ikinci planda veriyorlar.

[56] 07.03.2021 tarihli görüşme.
[57] 07.03.2021 tarihli görüşme.

3.3. ALTERNATİF YARATMANIN ZORLUKLARI

"Kürtçede standart dil oluşturma serüveni Türk Dil Kurumu gibi belirli bir otoritenin yokluğunda kültürel aktörlerin yer yer bireysel ve/veya dar grupsal çabalarıyla, geliştirdiği, aşırılıklara tabandan daha yüksek sesle itiraz edilen bir süreç olmuştur."[58] Fakat Kürtçenin anayasal olarak resmi bir dil olmaması, eğitim ve istihdam alanında da ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmasına sebep oluyor. Diller arasında oluşturulan bu hiyerarşi iktidar tarafından, azınlık gruplarının egemen dilde eğitim görmesine ve egemen dile yönelmesine sebep olarak, anadilin terk edilmesini amaçlar. "Çünkü mevcut okulların ve eğitim gereçlerinin yetersizliği, halkın yararlanabileceği nitelikteki okuma materyallerinin kıtlığı yüzünden, her ne kadar yavaş ilerlese de hâkim sömürge eğitimi halkın kendi kültür mirasından kopmuş kesimlerinde geri dönülmeyecek bir biçimde yaygınlaşmış durumda."[59]

Bu yaratılan sistemde, müfredat ve sınıf içi etkinliklerin tamamen Türkçe olması ile azınlık grupları kendi kültürlerini ve dillerini unutması amaçlanır. Fakat bütün baskılara rağmen, azınlık grubuna mensup bazı öğrenciler kendi anadillerini terk etseler de bunun tamamen başarıldığı görülmemiştir. Bazı öğrenciler her ne kadar egemen dili öğrenseler de kendi anadillerini de unutmamışlardır. Bu, kimi zaman ailelerin dil tutumuna daha fazla özen göstermesi ile olmuştur, kimi zaman da asimilasyonun güçlüklerinden dolayı egemen dil başarılı olamamıştır.

Okullaşma oranının yüksek olduğu fakat çocukların okula ilk başlarken Kürtçe konuştuğu durumları göz önüne alırsak, çocuklar ilkokula başladığı zaman anadillerinden dolayı bazı travmalar yaşayabiliyorlar. "Çocukların okulun diliyle, ailesinin, yakın çevresinin konuştuğu anadillerinin farklı olması nedeni ile karşı karşıya kaldıkları güçlükler, anadillerinin tanınmadığı ya da kıymetsiz görüldüğü veya komik bulunduğu durumlarda daha derinleşiyor."[60] Çocukların bu süreçte

[58] Ronayi Önen, *Türkiye'de Hâkim ve Muhalif Politikanın Gerilim Alanlarından Biri Olarak Kürtçe Dil Meselesi* (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi: Doktora Tezi, 2020), 28.
[59] Frantz Fanon, *Siyah Deri Beyaz Maske* (İstanbul: Versus Yayınları, 2014), 45.
[60] Handan Çağlayan, *Aynı Evde Ayrı Diller: Kuşaklararası Dil Değişimi/Eğilimler, Sınırlar, Olanaklar: Diyarbakır Örneği* (İstanbul: Disa Yayınları, 2014), 104.

yaşadıkları travma ve benlik algılarının tehlikeye düşme durumu da ailelerin dil seçimi dinamiğini değiştirebiliyor. Çocukların evde gördükleri kültürün okulda işlevsiz kalması aynı zamanda alay konusu olmalarına sebep olabiliyor. Aileler bunun önüne geçmek için önceden ya anadili konusunda bir öznellik getirmelerine önayak oluyorlar ya da egemen dilin öğrenilmesine ve benlik algılarının gelişmesine önayak oluyorlar.

Görüşmelerimi yaptığım ebeveynlerden biri olan Murat Koç kendi çocuğunun anadilinden dolayı ezilmesini önlemek için çok uğraşmış. Murat Bey ile bir kafede görüşme yaptık. Kendisi Mardin'in bir köyünde doğmuş ve şu an memur olarak çalışıyor. Kendi çocuğunun bir travma yaşamaması için yaratmaya çalıştığı alternatif, her aile tarafından yaratılması kolay şeyler olmasa da bu deneyime yakından bakmakta fayda var:

> Kızım okulda kendisini alay konusu hissedeceği bir durum yaşamadı. Yani ben şahsen bunun için çok çabaladım. Bir problem ile karşılaşmadı, karşılaşmışsa da ben bilmiyorum bize böyle bir şey söylemedi hiç biz de hissetmedik pek fazla böyle bir şey. Ben kendim bununla ilgili sorunlar yaşadım diye kızımın yaşamasına izin vermemek için işi daha en baştan sıkı tutmaya çalıştım. Sadece anadili için de değil bütün sosyal aktiviteler konusunda olsun, ben hep onun kendisini özgüvenli hissetmesi için uğraştım. İmkânlarım vardı ve ben de bunu kızım için kullandım. Tabi olabilir bazılarının olmuyor bu kadar imkânı ama ben elimdeki imkânı kullandım bu konuda. Birçok kursa gönderdim ve her gittiği kursta Kürtçe konuşuyordu. Kurs arkadaşları Türkçe bilse de o Kürtçe konuşuyordu. Mesela baleye gönderdim, bale ye gidiyordu şimdi, hocasıyla tanışmaya gittim. Orada mesela hocasının yanında benimle Kürtçe konuşuyordu ve hiç çekinmediğini fark ettim orda. Bizim yaşadığımız gibi bir eziklik yaşamadığını gördüm ben orda.

> Hocalar genelde annesi ile muhatap oluyordu. Annesi de bununla ilgili hocalarını önceden bilgilendirmişti zaten. [61]

Murat Bey'e benzer bir şekilde aslen Kızıltepeli olan ve Mardin'de işçi olarak çalışan Hüseyin Çelik adlı görüşmeciyle bir kahvede yaptığımız görüşmede aynı hassasiyetle olaya yaklaştığını anlatıyor:

> Ben oğluma her zaman özgüvenli olsun diye söyledim. Bu senin dedelerinin dili konuşurken ne çekin ne de kork. Okuldaki öğretmen mi kızar gel bana söyle. Müdür mü kızar gel bana söyle. Kesinlikle kendini kötü hissetmesin diye daha en baştan korkmasın diye arkasında olduğumu hissettirdim. Kürtçe kitaplar aldım, oyunlar aldım. Elimden ne geldiyse yapmaya çalıştım. [62]

Murat Bey ve Hüseyin Bey'in çocuklarının gelişim evrelerine yaptığı katkılara baktığımız zaman her ailenin böyle bir imkânının olmadığını görmekteyiz. Çünkü çocuklar bir taraftan dilsel bir baskıya maruz kalırken aynı zamanda ekonomik bir ezilme ve hor görülme ile de karşı karşıya kalabiliyorlar. Kendi çocuğunun travma yaşamamasını isteyen her aile alternatif yaratmanın zorlukları ile karşılaşıyor. Bu zorluklar hem ekonomik olabiliyor hem de egemen kültürel yapı ile gerçekleşebiliyor.

Saha görüşmesini yaptığım bir diğer ebeveyn ise Halide Çağlayan'dı. Halide Hanım Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde dünyaya gelmiş ve ev hanımı olarak çalışıyor. Kendisiyle bir arkadaşımın evinde mülakat gerçekleştirdik. Kendisinin ve eşinin çocukluğunda yaşadıkları problemleri sıralayarak daha sonra neden çocuğuna Türkçe öğrettiklerini anlatmaya başlıyor:

> Biz eşimle akrabaydık o benden büyüktü. Bundan dolayı tabi okulda o benim 4 üst sınıfımda okuyordu. Biz ikimizde aynı okulda olduğumuz için oradan biliyorum hocalarımız bize çok baskı uygulardı. Bir keresinde hatırlıyorum sırf Türkçe bilmediğim

[61] 13.03.2021 tarihli görüşme.
[62] 20.03.2021 tarihli görüşme.

için sorduğu soruyu anlamamıştım ve o da hani biliyordu Türkçe bilmediğimi ve sorduğu soruyu anlamadığımı, bundan dolayı dövmüştü beni. Yani anlasam neyse ama anlamıyordum. Ve çok utanmıştım ağlamıştım halen unutamam mesela bu olayı. Tuhaf bir şekilde, diğer arkadaşlarım da Kürt'tü ama onların yanında bundan dolayı dayak yemek gururumu çok incitmişti. Bundan dolayı ben kızımın Türkçe bilerek okula başlamasını istedim. Hani ilk sebep bu değil, daha çok iş sahibi olsun okulunu okusun kendi ayakları üzerinde dursun annesi gibi olmasın diye. Ama zaten ezilmesini istemememin sebebi de bu zaten. Hem okulda bilmediği dil yüzünden ezilmesin hem de Türkçeyi çok iyi öğrensin ki hayatından başarılı olsun. [63]

Tam bu sırada Halide Hanımın çocuğunun, ailesinin ona kendi anadilini öğretmemesini nasıl karşıladığını sormak istedim. Çünkü bazen çocuklar ailelerin bu dil stratejilerine karşı da çıkabiliyorlar. En azından kendi kimliklerinin utanılacak bir şey olmadığını anladıklarından sonra bir tepkisellik gerçekleştirebiliyorlar ve anadillerine dönmek için bir çaba harcıyorlar:

Bir tepki değil ama daha çok bazen elimizde olmadan onu Kürtçeye yönlendiriyoruz. İlerde bize ne kadar kızar bilmiyorum ama şimdilik şöyle bir şey var mesela; konuştuğunda bizim mutlu olduğumuzu gördüğü için o konuşmaları ve kelime sayısını arttırıyor. Çünkü o Kürtçe bir kelime söylediği zaman biz bir sevinçle bir coşku ile karşılıyoruz bunu. Bazı şeyleri Kürtçe ifade ettiğinde biz de çok mutlu oluyoruz gülümsüyoruz. O da bunu bir ödül olarak alıyor. Yani mesela kelimelerin doğrusunu öğretmeye kalktığımız da tamam bunu da öğrendim ve mutlu da oluyor tabi. Ama şu var okula başladıktan sonra özellikle, biz kendi aramızda Kürtçe konuşuyoruz ama gizli şeyleri Kürtçe konuşuyoruz onun öğrendiğini anladığımız için artık gizli şeyleri Kürtçe de

[63] 02.04.2021 tarihli görüşme.

> konuşmuyoruz. Arkadaş ortamında da Kürtçe konuşan çocuklar var. Mesela bir arkadaşımın oğlu Kürtçe konuşuyor. Arkadaşım çocuğu ile hiç Türkçe konuşmuyor. Onunla oynadığı zaman mesela bazı şeyleri ifade edemediği zaman çekiniyor. Bir taraftan çekinmesin diye uğraştık Türkçe öğrettik ama arkadaşı Kürtçe konuşunca o da öyle bir ihtiyaç hissediyor. Bunca çabamıza rağmen o çocuklar her yan yana geldiği zaman çekincesi oluyor. Konuşuyor biraz ama tam net ifade edemiyor ve bizden destek istiyor o anda ama onun dışında her şey iyi gayet iyi oynuyorlar. Tabi ilerde ne olur bilemem kızar mı sever mi bizim bu yaptıklarımızı bilemiyorum.[64]

Halide Hanım ile yaptığım görüşmenin şöyle özel bir katkısı oldu: Bazı anadilini unutan çocukların da egemen dili bilmeyen çocuklara karşı kendilerini eksik hissettiklerini gördüm. Bu elbette karşılaşma anı ile ilgili bir durum ve bunun her zaman karşılanacağını veya hiçbir zaman karşılanmayacağını söylemek oldukça iddialı olur. Fakat ebeveynlerin dil seçimi dinamiğine baktığımız zaman iki farklı tercih ortaya çıkıyor. İki ebeveynde dilsel baskıya maruz bırakılmış. Halide Hanımda Kürtçeye karşı ilgisizliğe sebep olan bu deneyim, ekonomik korkular ve politik bilincin olmaması sebebiyle Türkçeden yana tavır almasına sebep olmuştur. Fakat Murat Beye baktığımız zaman politik bir bilinç ve ekonomik refahın etkisi ile kendi çocuğunun özgüvenine kendi anadili ile yatırım yapmış bir ebeveyn görüyoruz. Alternatif yaratmanın burada politik bilinç ve ekonomik konum ile yakından ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

Çocuğuna Kürtçe öğretmeyi bırakmak istemeyen aynı zamanda ekonomik güçlükleri olan ailelere de yakından bakmakta fayda var. Hatice Demir Mardin'in bir köyünde dünyaya gelmiş. Üniversite okumuş ve ara ara ücretli öğretmen olarak çalışmış fakat şu anda çalışmıyor, ev işleri ve çocuklarıyla ilgileniyor. Kendisi ile evlerinde yaptığım görüşmede, her ne kadar çocuğu ile Türkçe konuşsa bile Kürtçeyi bırakmamaya karar verdiğini belirtti. Bundan dolayı

[64] 02.04.2021 tarihli görüşme.

çocuğunun kamusal alanda ya da özel alanda Kürtçeye karşı ilgili olmasını başaramasa bile, hiç olmazsa aşina olmasını istediğini söyledi. Elinden yalnızca böyle bir şey geldiği için, alternatifini her gece çocuğuna Kürtçe masallar okutmakta bulduğunu söyledi:

> İlk mezun olduğumda yani o süreçten başlayan bir Kürt bilinci vardı. Hani çocuk iki dili de öğrensin istedim. Yani neden çünkü yaşadığımız ortam şartlar Türkçe bilmesini de gerektirdi. Ama Kürtçeyi de bilsin uzaklaşmasın dedik. Ara ara konuşsam bile biraz şöyle bir durum oldu. Eşimin ailesinin siyasi görüşü siyasi yaklaşımı Kürt ve kendi aralarında Kürtçe konuşmalarına rağmen siyasi anlamda biraz daha sağcı bir yanları olduğu için şu bilinç vardı, tamam biz Kürdüz ama her Kürt gibi değiliz. Biz iyi Kürtleriz. E öyle olduğu için ailenin kendi içindeki gelenekten kopup biraz kendi tavrımı ortaya koyamadım açıkçası. Hadi benim çocuğum Kürtçe konuşacak ve ben onunla Kürtçe konuşacağım diyemedim. Bunun alternatifini yaratamadım. E bende eşimle Türkçe konuştuğum için ev içinde, çocukta çok o ortamda olamadı o havayı göremedi. Ben işe başladıktan sonra bakıcı tuttum oğluma ve bakıcının ailesi kendi aralarında Kürtçe konuşuyorlardı. Yani Kürt bir aile ile haşır neşir olmaya başladık ve oğlum bizden daha fazla onlarla zaman geçirmeye başladı. Çocuk onlardan şu an da biliyor ve Kürtçeyi anlıyor. Yani benden çok onların katkısı oldu bu noktada. İlerde istihdamı olacağını bilsem çok fazla ağırlık veririm zaten ben Kürtçeyi bilmesine. Şu an da bile yapıyorum. Mesela şu an da Kürtçe hikâyeler var. Anlamasa bile öğrenemese bile ben ona okuyorum ve resimlerden anlatmaya çalışıyorum. Bazen onlara bakıyor. Uğur ben gösterdiğim şeyde ne anlatmaya çalıştım diye soruyorum. Ben bunu Türkçe düşünüp Kürtçe

> anlatmaya çalıştım. Çünkü çocuk kendisini tamamen Türkçe ifade ediyor. Biraz tanıdık olsun diye böyle yapıyorum. [65]

Aynı kaderi paylaştığını dile getiren Özgür Çiçek ile bir kahvede görüşme gerçekleştirdik. Özgür Bey Diyarbakırlı ve Mardin'de bir firmada işçi olarak çalışıyor. Özgür Bey çocuğuna kuzenlerinden dolayı iyi bir şekilde Kürtçe öğretememiş:

> Biz çocukla ev içinde Kürtçe konuşmaya çalışıyoruz. Çalışıyoruz çalışmasına da eve gelen giden var. Bu insanlara ne diyeceksin ki. Çocuğumun kuzenleri var aileleri Kürtçe öğretmemiş. Bizim eve geliyorlar, benim çocuğunda en yakın arkadaşları bunlar. Çocukla Türkçe konuşuyorlar. Zaten zor bir şey Kürtçe öğretmek. Geldikleri zaman her şey mahvoluyor. Şimdi bir şey de diyemiyorsun ki. Yapmayın etmeyin diyemiyorsun onlarda Kürtçe bilmiyor çünkü. Mecbur bizim çocuk onlara ayak uydurmaya başladı. Haleden öyle devam ediyor. [66]

Yukarda Özgür Bey ve Hatice Hanım'ın kendi deneyimlerine bakarsak, bazen kendi özel alanlarında bile insanlar Kürtçenin kullanımı için bir alternatif yaratma güçlüğü ile karşılaşırlar. Eşinin ailesinin kendi siyasi görüşünden çekindiği için, ev içinde Kürtçeyi kullanamayan Hatice Hanım, Kürtçe hikâyeler ile bu durumu aşmaya çalışmıştır. Fakat Özgür Bey oluruna bırakmış ve çocuğunun artık Türkçe konuşmasını kabullenmiş.

Özgür Bey ve Hatice Hanım'ın dışında sahada karşılaştığım başka vakalarda insanlar kendi çocuklarına Kürtçe öğretmek için sert önlemler de alabiliyorlar. Örneğin Hasan Taşkın'ın kendi çocuğunun Kürtçe öğrenmesi için aldığı uzun soluklu ve sert olmak zorunda kalan önlemlere bakalım:

[65] 15.03.2021 tarihli görüşme.
[66] 11.03.2021 tarihli görüşme.

İlk zamanlar biz evliyken eşimin kız kardeşi, annesi ve babası gelirdi. Ben herkese kızıma kesinlikle Kürtçe öğreteceğim demiştim ama teyzesi bazen, inadıma mı yoksa bilinçli mi bilmiyorum ama Türkçe konuşurdu kızımla. Ben de bir gün kızdım ve herkesin yanında ben kızıma Kürtçe öğreteceğim eğer onun yanında bir daha Türkçe konuşacaksan çık evimden ve kapı da orada dedim. Eşimin ailesi çok alındı ama ben tavrımdan ödün vermedim. Evi terk ettiler o gün. Fakat birkaç gün sonra tekrar evimize geldiler ve haklı olduğumu düşündüklerini söylediler ve bu konu da bir daha sıkıntı çıkarmadılar. Teyzesi de o günden sonra o büyüyünceye kadar Türkçe konuşmadı kızımla. Örneğin sırf sıkıntı yaşamasın diye ona kreşten hoca tuttuk mesela. Dil öğretmeye başladık sıkıntı yaşamasın diye. Onun dışında ben alıp kızımı Kürtçe tiyatrolara götürdüm. Kendisini Kürtçenin olduğu kültürel aktivitelerin de olduğu mekânlara koymaya çalıştım. Bu şimdi çocukta olumlu bir etki yarattı. Nasıl? Çocuk özgüven yaşadı. Diğer çocuklardan daha fazla şey bildiğini düşünerekten güvenini artırdık biz burada onun. Okula başladığında biz annesi ile ayrıldık. Ben yaklaşık iki üç ay uzak kaldım gidemedim yanına kızımın. Şunu da düşünüyorum şimdi, okula başladı ve okuduğu bütün kitaplar Türkçe nihayetinde. Diğer taraftan bunun sıkıntısını çekiyorum ben kendim. Gittim merak ettim dedim bakayım nasıl okuyor. Dedim git getir Türkçe kitabını, oku bakayım baban da görsün bakalım nasıl okuyorsun. Getirdi kitabı, açtı sayfayı, bir hikâyeyi başından sonuna kadar okudu ve Kürtçe anlatmaya başladı bu hikâyenin kendisini. Benim orada bütün kaygım gitti hiçbir şey kalmadı biz doğru bir şey yapmışsız dedim. Sadece hikâyenin içinden bazı şeylerin Kürtçe ismini sordu. Bende bilmiyordum zaten onları, onun dışında her şeyi tamı tamına okudu. Ondan sonra çok rahatladım ben zaten. Çocuğum şu an konuşmanın dışında yazışmalarını da Kürtçe yapabiliyor. (O sırada mesajlaşmalarını

> gösteriyor bana kızıyla.) Hataları olabiliyor ama o bunu pek sıkıntı yapmıyor biz de yapmıyoruz. Bazen mektuplaşıyoruz da onunla orda da Kürtçe yazıyor bana. Benimle olan bütün iletişimi sadece Kürtçe üzerinden oluyor yani. Onun dışında Kürtçeyi de Türkçe de çok iyi kullanıyor. Annesi ile de hakeza Kürtçe konuşuyor. Bir dayısı var onunla da Kürtçe konuşuyor. Kızım ailedeki kişiye göre dilini ayarlayabiliyor[67]

Ersin Çakar adlı görüşmecimin aldığı önlemler de benzer şekilde. Ersin Bey Mardin'de öğretmen olarak çalışıyor ve Kızıltepe'nin bir köyünde dünyaya gelmiş. Kendisiyle evlerinde yaptığımız görüşmede çocuğu için aldıkları önlemlerden bahsederken mutlu oluyor:

> Biz çocuğumuz kendi anadilimizde büyüsün çok istedik. Yani bir hayal kuruyorduk ve bu çocuk Kürtçe konuşacak hep, bizden de iyi konuşacak diye. Bu sebeple elbette önlemler aldık. Eve gelen Kürtçe bilmeyen misafirlere kesinlikle tembihliyorduk çocukla Türkçe konuşmasın diye. Ya da şöyle aslında konuşsun tabi sorun değil ama zorlamasın çocuğu ya da anlamadığı yerde gülmesin kötü hissettirmesin. Gururla konuşsun çocuğumuz. Zaten Kürtçe bilenler mutlu oluyordu Kürtçe konuşan çocuk gördüklerinde. Baya da yardımcı oluyorlardı. Henüz okula başlamadı ama Kürtçe bilmeyen çocuklarla arkadaşlık kurması için zorlamıyoruz. Genelde bizim gibi aileler arıyoruz ve onların çocuklarıyla görüştürüyoruz.

Hasan'ın aldığı önlemlere baktığımız zaman, kendi anadilini sonraki kuşağa bırakmak için sert önlemler almak zorunda kalan bir ebeveyni görürüz. Fakat Ersin Bey görece olarak daha yumuşak önlemler almıştır. Anadil üzerindeki kuşatma bu kadar yoğunken, haliyle onu yaşatmak için verilen mücadele ve ısrar da o kadar büyük olmak zorunda kalıyor. Dilin yaşatılması ve aktarılması

[67] 20.03.2021 tarihli görüşme.

konusundaki bu külfetin altından kalmak zannedildiği kadar kolay olmayabiliyor. Çünkü bireyler her ne kadar özel alanda kendi anadillerini yaşatmak için çaba sarf etse de egemen dil başka insanlar üzerinden veya kitle iletişim araçları aracılığıyla özel alana girebiliyor. Bu sorunu aşmak için bütün ebeveynler, Hasan ve Bahar gibi farklı stratejiler belirlemek zorunda kalıyor.

Dil seçimi dinamiklerine baktığımız zaman, söz konusu dilin bir kuşaktan sonraki bir kuşağa aktarılması olayında, politik bilincin bu sürece tamamen etkin bir şekilde dâhil olduğunu söylemek çok zor. "Kürt ailelerin politik yaklaşımları ve Kürtçe dil kullanımı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söyleyemeyiz."[68] Politik bilince sahip ailelerde, Kürtçenin bir anadil statüsüne sahip olmasının arzulanması ve bunun talep edilmesi görülse de kendi hayatlarında anadile sahip çıkılması aynı şekilde görülemeyebilir. Bu çift yönlü duruş, ailelerin talepleri konusunda samimi olamadıkları anlamına gelmemektedir. Çünkü dilin getirdiği külfetin altından kalkamama anadilden yana tercih kullanmayı zorlaştırır. Ama yasal ve kurumsal sınırlılıklar, ailelerin politik tercihlerini etkilemese de direkt olarak hayatlarında pratize ettikleri dili etkiler. "Diğer bir deyişle ailelerin politik olarak daha bilinçli olması her zaman bu ailelere mensup çocukların Kürtçeye daha fazla önem verdikleri anlamına gelmeyebilmekte ve bu çocukların birinci dili Türkçe olabilmektedir."[69]

3.4. ÖZEL ALANA EĞİTİM YOLU İLE MÜDAHALE

"Eğitim, zihni dil yoluyla kontrol etmenin en etkili yollarından biridir. Eğitim, dilleri öldürmek veya geliştirmek için en etkili alandır**."**[70] Kangas'ın uyardığı biçimiyle Kürtlerin eğitim serüvenine bakarsak çok da haksız olduğunu söyleyemeyiz. Fakat bu durum karşısında ebeveynlerin yapabileceği şeylerde çok sınırlıdır. Yine de kendi çocuğunun eğitimini önemseyen aileler, kendi çocuğun geleceğine yatırım yaparken dilsel etmenleri de göz önünde bulundurur. Bu

[68] M.Şerif Derince, *Anadili Temelli Çokdilli ve Çokdiyalektli Dinamik Eğitim: Kürt Öğrencilerin Eğitiminde Kullanılabilecek Modeller* (İstanbul: Disa Yayınları, 2012), 19.
[69] A.g.e: 20.
[70]Tove Skutnabb-Kangas, "LINGUISTIC DIVERSITY, LANGUAGE RIGHTS AND LANGUAGE ECOLOGY, Sustainable Multilingualism" volume (13), 2018: 54, 14-58.

sorumluluğu görmezden gelen ebeveynler çocuklarının eğitim hayatlarına ciddi bir katkı sunamazlar. Bundan dolayı okullarda, veli toplantılarında aileler bu konuda uyarılır ve çocuklarının eğitimi konusunda bilinçlendirilmeleri amaçlanır.

> "Uluslararası literatüre bakıldığında, birçok araştırma, çocukların ilk okuma-yazma tecrübelerinde ebeveynlerin çocuğa destek olması durumunda daha hızlı öğrenme, daha fazla motivasyon ve daha başarılı okuma-yazma sonuçlarının elde edildiğini göstermektedir. Çocuğun kendi ev dili ile okuma-yazmaya başladığı durumlarda evden gelebilecek kaynaklar ve destek en üst düzeye çıkarılmış olmaktadır. Hatta birçok ülkede çocukları kendi anadillerinde eğitim almaya başladıktan sonra velilerinin de anadillerinde okuma-yazma öğrenmek için yetişkin eğitimi dersleri talebinde bulunduğu gözlenmiştir."[71]

Sahadaki veriler –özellikle de orta-sınıf- ailelerin çocuğun eğitim hayatı konusunda ciddi bir özen gösterdiğini doğrulamıştır. Çocuk okula başladıktan sonra ebeveynler, çocuğun okulda dilsel bir sorun ile karşı karşıya kalacağını bilir. Bundan dolayı belli başlı önlemler almaya çalışırlar. Kimi aileler çocuğun kendi anadilini daha iyi öğrendikten sonra egemen dili öğrenmesi gerektiğini düşünür, kimi aileler de tam tersi çocuğu ilk doğduğu andan itibaren ilerde sorunlar yaşamasın diye egemen dil ile büyütme kararı alır. Görüşmecilerimden Bahar Hanım'ın verdiği cevaplar bu konuda oldukça ilginçti:

> Kürtçe şu an belki popüler bir dil değil ama ben şuna inanıyorum insanlar kendi anadillerinde düşünürler kendi anadillerinde daha başarılı olacaklardır. Hani şöyle bir şey var Kürtçe yüksek lisans yaptığım zaman dikkatimi çekmişti. Kürtçe bilen bir çocuğa Allah kelimesini yazdırırsanız onun için Allah pek bir şey ifade etmediği için küçük harfle yazar çocuk bu kelimeyi.

[71] Nesrin Uçarlar ve M. Şerif Derince, "Türkiye'de Anadil Sorunu: Kürt Öğrencilerin Deneyimleri", Eğitim Bilim Toplum, 2012: 85-86.

> Ama bunu kendi dilinde yazdırırsanız Xwedê (Allah, Tanrı) sözcüğünü büyük harfle yazar. Bu bana aslında biraz yol gösteriyor ve benim için bir ışık mahiyetinde aslında ne yapmam gerektiğini netleştiriyorum bu sayede. Muhakkak ki ben kendi anadilimde düşünür kendi anadilimde çalışırsam başarıyı da getireceğine inanıyorum. Hem hayatta hem toplumsal olarak hem maddi olarak daha bir başarılı olacağını düşünüyorum. Hem kendim için hem de oğlum için bu dili kullanamamamızın sebebini siyasi baskılar ve ekonomik kaygılar olarak görüyorum. Ben mesela Elazığ'da okudum. Çok baskı gördük biz orda Kürt olduğumuzdan belki de bilinçlenmemin sebebi biraz da buydu ama kendi çocuğum aynı şeyleri yaşamasın diye onu bu politikleşmek zorunda kalacağı şeylerden de uzak tutmaya çalışıyorum. Mesela her ortamda çocuğumla Kürtçe konuşamam. Her ortamda yapamam bunu. Evet bu hani Anadolu'nun kozmopolit yapısından olabilir ama bunu sadece sen kabul edersen, bu olmuyor karşıdakilerin de kabul etmesi lazım. Yani bir sevgi saygı hoşgörü söylentisi gidiyor ama onun gerçekten temelde olduğuna yerleştiğine inanmıyorum. Yani bu çocuk ilerde muhakkak bir hoşgörüsüzlükle karşılaşacaktır ve hani şöyle bir durum var ben zorluk çektim ama ben şimdi çocuğuma bunu nasıl öğretmem gerektiğini bilmem lazım.[72]

Yukarıda da görüldüğü gibi ilk aşamada Bahar Hanım anadilde eğitim verilmesinin bilincinde olan bir ebeveyn. Fakat üniversite de yaşadığı sorunlar bir yandan kendisinin Kürtçeye daha sıkı sarılmasına sebep olmuşken, diğer taraftan da aynı zamanda çocuğunu bu mayınlı alandan uzak tutmaya itmiştir. Bu direkt olarak eğitim alanına yapılan bir yatırım olarak görülmese de aslında eğitimden daha fazla olana, yani hayatın kendisine yapılan bir yatırımdır. Kendi çocuğunun, kendisinin yaşadığı baskıları ve ezilme pratiklerini görmesini istemediği için, bilincinde kabul ettiği ve sahip çıktığı anadilini reddetmektedir. Buna benzer bir

[72] 07.03.2021 tarihli görüşme.

şekilde Mahir Polat adlı görüşmecim aynı korkuyla gösterdiği benzer reflekslerinden bahsetti. Mahir Bey Mardinli ve Mardin'de hemşire olarak çalışıyor. Kendisiyle bir parkta görüşme gerçekleştirdik. Çocuğunu koruma içgüdüsünden bahsederken şunlardan bahsetti:

> Benim içinde önemli tabi çocuğun anadilinde büyümesi ama maalesef fırsatlar el vermiyor. Bazen görüyoruz işte haberlerde şurada Kürtçe konuştu diye ya da Kürtçe şarkı dinledi diye kavga çıktı filan. Ben bile bazen gidiyorum Batıda Kürtçe konuşmaya çekiniyorum. Bu çocuk öğrense ne faydasını görecek ki. Yani bundan dolayı da hiç uğraşmadım. Ha bugün yarın ortam değişir bizde öğretiriz tabi.[73]

Mardin'de yaptığım görüşmelerin birçoğunda fark ettiğim başka bir olgu ise şuydu; çocuğuna Türkçeyi öğretmeyi ilk görev olarak belirleyen ailelerin birçoğu, Türkçeyi yeterince iyi telaffuz edemiyorlardı. Bunun farkında olan aileler isteseler de buna çözüm bulma konusunda sıkıntı çekiyorlardı. Çünkü kabul ettikleri şeyin kendisine (yani egemen dil ile çocuğun yetiştirilmesine) onlar da hâkim değildi. Çocuğun okulda aksanlı konuşmasını onun için eğitim hayatında olumsuz bir etken olacağını bilen aileler, aksanın kendisini de ortadan kaldırmaya çalıştıklarını gördüm. Örneğin Ayşe Yıldırım ile gerçekleştirdiğim görüşme bu konuyu anlamamız için yardımcı olacaktır. Ayşe Hanım Mardinli bir ailenin son çocuğu. Bir dershanede öğretmen olarak çalışıyor ve kendisiyle dershanede görüşme gerçekleştirdik. Kendi çocuğu doğduktan sonra, evin dilinin nasıl değiştiğini kendisi de ilginç buluyor ve şöyle açıklıyordu:

> Çok ilginçtir mesela çocuk doğduktan sonra biz evde konuştuğumuz Türkçeyi bile değiştirdik. Çünkü şiveli konuşuyorduk. İlkokula başlayıncaya kadar çok aşırı dikkat etmesek de okuldan sonra bir tık daha dikkat etmeye başladık. Mardin'de Arap ve Kürt şiveleri karıştığı için çok farklı bir Türkçe

[73] 03.03.2021 tarihli görüşme.

> ortaya çıkıyor. Ve bazen konuştuğu zaman o hatayı yaparken küçümsediğimiz bile oluyor. Mardinliler gibi konuşma! Bunu dediğimiz bile oluyor. Bu noktada tamam evet belki kötü etmiş oluyoruz ama konuşacaksan Kürtçeyi çok iyi konuş evet Arapçayı da öğrenebilirsin, ama Türkçeyi çok iyi konuş. O konu da dikkatimiz diğer dillerden daha fazla. Çünkü ortamlarda mahcup olma, çünkü okula gidiyorsun, çünkü içinde bulunduğun ortam elit olabilecek bir ortam olacak. Burada kendini iyi ifade etmelisin. Çocuğun ezilmesinin önüne geçmeye çalışıyoruz bir diğer taraftan da.[74]

Ayşe Hanım'ın çocuğu doğduktan sonra evin içinde kullanılan dil Türkçe olsa bile bu dilin kendisine de bir müdahale olmuştur. Konuşulan dilin aksanlı olması, çocuğu yeni bir ezilme pratiğinin içinde bırakmasından korkulduğu için, bu aksanda terk edilmeye çalışılmıştır. İlkokul dönemine kadar konuşulan dile çok fazla dikkat edilmemesinin sebebi henüz ailenin çocuğun geleceği ile ilgili çok ciddi bir şekilde düşünmemesidir. Fakat okul dönemi başladıktan sonra aileler, çocuğun geleceğine dair planlar yapmaya başlar. Konuşulan aksanlı dilin, çocuğun backgrounduna dair ipucu vereceği düşünüldüğünden dolayı, kabul görülen aksana doğru evin içindeki dil de değişmektedir.

Ailenin kendi çocuklarının geleceğini elit bir ortamda hayal etmesi, çocuklarını 'Mardinliler gibi konuşma!' diye uyarmasına sebep olmaktadır. Dil burada aile tarafından da bir kültürel sermaye olarak görülmekte ve bu sermayeye yatırım yapılması arzulanmaktadır. 'Kürtçeyi konuşabilirsin Arapçayı da konuşabilirsin ama Türkçeyi çok iyi öğrenmelisin' sözü hangi dillerin dil piyasasında ve kültürel sermaye alanında ne kadar değerli olduğunun da göstergesidir.

[74] 10.03.2021 tarihli görüşme.

Kürtçenin yasal, kurumsal, ekonomik ve günlük hayat arasında değişen bu konumu, haliyle ailelerin bazen dil konusunda neden bu kadar muhafazakâr bazen de egemen dile yönelmesinin neden bu kadar çeşitli olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Dil bir iletişim aracı olmanın yanında aynı zamanda bir kültürün taşıyıcısıdır da. Her toplumun kendi kültürel mirasını yaşatma, geliştirme ve aktarma aracı dildir. Bundan dolayı kültürün gelişip güçlenmesi dilin kullanımı ve yaşatılması ile bağlantılıdır. Anadilinin, egemen olan toplumlara tabi tutulan azınlık grupları tarafından kullanılamaması, bu toplumların kültürlerinin yok olması anlamına gelmektedir. Bu durumun bireysel ve toplumsal olarak yarattığı dezavantajlar göz önüne alındığında, insanlar bu yok oluşa karşı tepkiler geliştirirler.

Çiftdilli ailelerde ebeveynlerin dil seçimi dinamiklerinin araştırıldığı bu tezde Mardin ölçeğinde ebeveynlerin dilin yok oluşuna karşı geliştirdikleri tepkiler incelenmiştir. Dilin etnik ve dilsel gruplar arasındaki tahakkümü hem derinleştirdiğini hem de ayrı bir kulvarda hiyerarşi yarattığını gördük. Kürtçenin de bu tahakkümden aldığı pay, çocukların kendi anadillerine yabancılaşması ve büyük oranda anadillerini tercih dışı bırakmasına neden olmuştur. Kürtlerin sınıfsal konumlarından ve Kürtçenin büyük oranda kırsal alanlarda kullanılmasında dolayı Kürtçe arkaik ve modern dışı bir dil olarak hissedilmiştir. Bu dil tutumu da Kürtçenin tercih dışı bırakılmasına sebep olmuştur.

Bu tezin ilk kısmında dillerin siyasetin odak noktası haline gelmesinin tarihsel boyutu aktarılmıştır. Ulusu ortak bir paydada buluşturmak için diller arasında yaratılan hiyerarşi, egemen dilin kendisine de müdahale alanı açmıştır. Dilin bu bağlamda bütün dünyada bir toplumsal mühendislik aracı olarak kullanıldığını gördük. Fakat küreselleşen bir dünya modeli karşısında inşa edilen teritoryal bölgelerin ve bu bölgelerde yükselen egemen dillerin de gün geçtikçe tehlikeye girdiği şerhini düştük. Ekonomik ve kültürel yayılmacılık birçok anadilini yok olma tehlikesiyle baş başa bırakmıştır. Bununla beraber azınlık gruplarının yükü iki kart artmış ve pazarı olmayan dillerin tercih edilmesi daha fazla tartışılmaya ve tercih dışı bırakılmaya açık bir hale gelmiştir.

Dilin Türkiye'deki serüvenine baktığımız bölümde modernleşme ve siyasi otoritenin gelişimi tarihi ile paralel bir değişime maruz kaldığını gördük. Türkiye'de de milli kimliğin oluşturulması için asimilasyoncu dil politikaları devreye koyulmuştur. İskân politikaları ve YİBO'lar özelinde Kürtler ve Kürtçe de bir zorunlu milli kimlik projesiyle dönüştürülmeye çalışılmıştır. Milli kimlik projesinin ikinci aşaması olarak gördüğüm ve bugünün ebeveynlerinin travmatik bir süreç olarak bahsettiği 12 Eylül darbesinden sonraki uygulamalar, dil konusundaki kuşatmanın ve politikaların en yalın ifadesidir. 2000'lerden sonra Ak Parti iktidarında açılan Kürt Dili Enstitüleri, seçmeli Kürtçe dersleri Cumhuriyet tarihinde atılan görece demokratik adımlardandır. Fakat azınlık dillerinin yasal bir zemine kavuşturulmaması hak ihlallerinin devam etmesine sebep olmuştur. Kürtçeye ve diğer azınlık dillerine dair tahammül sınırı, politik olmamak ve folklorik bir zenginlik şartıyla kabul edilmiştir.

Tezin ikinci kısmında, anadil ve çiftdilliliğe dair yaklaşımlar incelenmiştir. Köken ve duygusal olarak kendini azınlık bir gruba ve pazarı olmayan bir dile ait gören bireylerin anadil sorunu aktarılmıştır. Dil hiyerarşisi ve kültürel sermayeden kaynaklanan toplumsal ve sınıfsal çatışmalar, azınlıkların anadillerinden mahrum kalmasına ve egemen dilleri tercih etmesine sebep olmuştur. Melezliğin bu boyutu çiftdilli gruplar ve bireyler yaratmıştır. Hem egemen dili hem de azınlık dilini konuşan bireyler iki dil arasında tercih yapmak zorunda kalmıştır ve zamanla büyük oranda bu çatışmadan egemen dil galip çıkmıştır. Bu aşamadan sonra anadilinin ne olduğuna dair (bireylerin konuşurken kendini rahat hissettikleri dil mi yoksa köken itibariyle duygusal olarak ait hissettikleri dil mi) bir karmaşa ortaya çıkarmıştır. Bu bölümde karmaşıklığın tasniflendiği ve bazen mağduriyetlerin giderilmesi için geliştirilen çiftdilli eğitim modellerine yakından bakılmıştır. Bu modellere bakarken ebeveynlerin dilsel tercih konusundaki tepkileri odak noktası haline getirilerek ebeveynlerin bu süreçteki rollerine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bir taraftan devlet tarafından atılan adımlar aktarılırken diğer taraftan da bu adımlara karşı geliştirilen tepkileri incelenmiştir.

Tezin üçüncü kısmında sahada gözlemlenen durumlar ve deneyimler aktarılmıştır. Ebeveynlerin dil tercihi dinamikleri dezavantajlı bireylerde değişkenlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Toplumsal cinsiyet açısından kızlarla, bedensel veya zihinsel engelli bireylerle konuşulurken Kürtçenin tercih edildiği gözlemlenmiştir. Çocuklarla konuşulurken tercih edilen dil sınıfsal mobilite, arzu ve beklentilerle yakından ilgili olduğu görülmüştür. Görülen vakalarda kadınların ve engel sahibi çocukların bedeni bir yandan toplumsal ayrımcılığın yansıması olarak ekonomik ve sosyal geleceğine yatırım yapılmayan, sınıf atlayacağı beklentisine uzak bir yere yerleştirilmiştir. Öte yandan ise, tam da bu nedenlerle, kültürel devamlılığın taşıyıcısı, asimilasyona direnç veren, direniş gösteren bir Kürtlüğün tecessümü haline gelmiştir.

Dil tutumu ve anadile olan hakimiyet bölümünde, ailelerin dil tercihlerinin anadillerini ne kadar konuşabildikleriyle yakından ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Büyük ebeveynlerin anadile olan hakimiyeti günümüz ebeveynlerinin de Kürtçeyi bilmesine ve konuşmasına zemin hazırlamıştır. Fakat asimilasyon politikalarına büyük ebeveynlerden daha fazla maruz kalan günümüz ebeveynleri, gittikçe azalan Kürtçenin kullanımını bir sonraki nesle sağlıklı bir şekilde aktaramamıştır. Bu nedenler Kürtçenin kullanımını büyük oranda büyük ebeveynlerle konuşulan bir dil haline getirmiştir. Haliyle bu da yeni nesilde yani günümüz çocuklarında Kürtçenin ‘arkaik’ bir dil olarak kodlanmasına sebep olmuştur.

Kürtçeyi bütün yapısal engellere ve sorunlara rağmen kullanmak isteyen ebeveynlerin alternatif yaratmak isterken zorlandığı görülmüştür. İlkokul, lise ve üniversitelerde Kürtçenin çok dar bir alana sıkıştırılması ve bir pazarının olmaması haliyle asimilasyona direnen ebeveynleri kendi imkanlarıyla baş başa bırakmıştır. İlkokula kadar anadilini kullanan çocukların ilkokul deneyimiyle birlikte Türkçe kullanmaya başlaması aile içinde de Türkçenin hızlı bir şekilde konuşulmasına sebep olmuştur. İlkokul deneyimiyle özel alanın yani evin, akraba ziyaretlerinin ve mahallenin dilinin de Türkçeleşmeye başladığı görülmüştür. Bazı ebeveynlerin sert önlemler alıp özel alanda Kürtçenin kullanımını yaygınlaştırmaya çalıştığı bazı ebeveynlerin de Kürtçe bilen bakıcı aradığı

gözlemlenmiştir. Her iki durumunda ekonomik külfeti ve sorumluluğu ortadadır. Bu konuda yapılan birçok görüşmede seçmeli dillerin yaygınlaştırılmamasından yakınılmıştır.

Sonuç olarak çiftdillik her ne kadar kaçınılmaz olsa da ailelerin bu baskı karşısında kurdukları stratejiler bireylerin bu süreçte tamamen pasif olmadıklarını göstermektedir. Anadiline sahip çıkanların yanında, egemen dilin kendisine yönelmek zorunda kalan aileler de politik olarak anadili talebini dile getirmektedir. Sahadaki veriler de ailelerin sık sık 'elimizde imkân olsa anadilimizi öğretmek isterdik' dediğini doğrulamaktadır. Bununla birlikte 2000'lerden sonra değişen politik atmosfer, Kürtçenin konuşulduğu ve eğitim dili olduğu özel kreşler, üniversiteler ve derneklerin açılmasının önünü açmıştır. Bundan dolayı dile sahip çıkmanın yolları açıldığı için, Kürtçe ebeveynlerin ev içinde yaşatacakları bir dil olmanın yanında kamusal alanın da bir dili olarak arzulanmıştır

Kürt dili için Sami Tan'ın da daha önce belirttiği gibi, köprü görevi kurmakta zorluk çeken ve kırılmanın ilk olarak yaşandığı yani çoğunlukla bugünün ebeveynleri, bir tercih yapmak zorunda bırakılmıştır. Tercihler genel olarak ebeveynlerin de dile hâkim olma gücüne bağlı kalmıştır. Fakat bunun dışında, gelecek kaygısının ve ekonomik refahın gölgesi altında, aileler bir tercihte bulunmak zorunda kalmıştır. Saha verileri dil tercihleri arasında ekonomik kaygılar, ebeveynin dile hâkim olması, politik bilinç ve Türkçenin bilinmemesi gibi dinamiklerin olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Agheyisi, Rebecca. &Fishman, Joshua A. "Language attitude studies a brief survey of methodological approaches", Anthropological Linguistics, Vol: 12, No: 5, 1970: 137-157.

Alpay, Necmiye. *Dil Meseleleri* İstanbul: Metis, 2018.

Alpay, Necmiye. *Dilimiz, Dillerimiz* İstanbul: Metis,2018.

Altınkılıç, Ümran. (ed), *Waneyên Zimannasîyê*. Diyarbakır: Lis Yayınları,2016.

Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler,* çev: İskender Savaşı, İstanbul: Metis, 2015.

Beşikçi, İsmail. *Kürtlerin Mecburi İskanı* İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları,1991.

Bilmez, Bülent. *Dil Hakları ve Dilsel Çoğulculuk* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021.

Bourdieu, Pierre. *Language and Symbolic Power* Cambridge: Harvard University Press, 1991.

Casanova, Pascale. *Dünya Edebiyat Cumhuriyeti*, çev. Saadet Özen ve Filiz Deniztekin, İstanbul: Varlık Yayınları,2009.

Ceyhan, Müge Ayan ve Koçbaş, Dilara. *Çiftdillilik ve Eğitim* İstanbul: Sabancı Üniversitesi, 2009.

Coşkun, Vahap. Derince, M.Şerif. & Uçarlar, Nesrin. *Dil Yarası: Türkiye'de Eğitimde Anadilinin Kullanılmaması Sorunu ve Kürt Öğrencilerin Deneyimleri* Diyarbakır: Disa yayınları, 2010.

Crystal, David. *Dillerin Katili*, çev. Gökhan Cansız, İstanbul: Profil Yayınları, 2015.

Çağlayan, Handan. *Aynı Evde Ayrı Diller: Kuşaklararası Dil Değişimi/Eğilimler, Sınırlar, Olanaklar: Diyarbakır Örneği* İstanbul: Disa Yayınları, 2014.

Çiçek, Cuma. *Zimanek Çima Tê Qedexekirin?* İstanbul: Peywend Yayınları,2013.

Çoban, Savaş. *Küreselleşme, Ulus-devlet, Azınlıklar ve Dil* İstanbul: Su Yayınları,2005.

Derince, M.Şerif. *Anadili Temelli Çokdilli ve Çokdiyalektli Dinamik Eğitim: Kürt Öğrencilerin Eğitiminde Kullanılabilecek Modeller* İstanbul: Disa Yayınları,2012.

Doğan, İkram. "Ulus İnşa Sürecinde Dil Politikaları ve Anadilinde Eğitim", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 2012:113-142.

Fanon, Frantz. *Siyah Deri Beyaz Maske* İstanbul: Versus Yayınları, 2014.

Fishman, Joshua A. *The sociology of language: An interdisciplinary social science approach to language in society,* Rowley, Mass: Newbury House, 1972

Güneş, Cemil. *Duzimanî Zarok û Perwerdehî,* Diyarbakır, Mezopotamya Vakfı Yayınları, 2020.

Ives, Peter. *Gramsci'de Dil ve Hegemonya* İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2011.

İnal, Kemal. "Kültür Kimlik ve Dil: Pedagojide Ötekinin Dilsel Hakları", Anadilde Eğitim Sempozyumu, Eğitim Sen Yayınları: İstanbul, 2009: 9-19.

İnal, Kemal. "Kürt Sorunun Önemli Bir Boyutu Olarak Dil: AKP Döneminde Kürtçenin Kamusallaşması" Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 2012: 76-112.

Kangas, Tove Skutnabb, "LINGUISTIC DIVERSITY, LANGUAGE RIGHTS AND LANGUAGE ECOLOGY" Sustainable Multilingualism volume(13) 2018: 14-58.

Kangas, Tove Skutnabb, Phillipson, R., Mohanty, Ajit. & Panda M. (ed.), *Çokdilli Eğitim Yoluyla Toplumsal Adalet.* Çeviren: F. Gök & M.Ş. Derince, Ankara: Eğitim Sen Yayınları,2013.

Memmi, Albert. *Sömürgecinin ve Sömürgeleştirilenin Portresi* İstanbul: Versus Yayınları, 2014.

Önen, Ronayi. *Türkiye'de Hâkim ve Muhalif Politikanın Gerilim Alanlarından Biri Olarak Kürtçe Dil Meselesi* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi: Doktora Tezi, 2020.

Smith, Anthony. *Milliyetçilik*, çev: Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, Atıf Yayınları, 2013.

Subaşı, Kenan. & Geyik, Resul(ed), *Gotarên Zimannasîyê.* İstanbul: Nûbihar Yayınları,2017.

Thıong'o, Ngugi wa. *Zihni Sömürgeden Azâd.* Ankara: Hece Yayınları, 2017.

Uçarlar, Nesrin. & Derince, M. Şerif. "Türkiye'de Anadil Sorunu: Kürt Öğrencilerin Deneyimleri", Eğitim Bilim Toplum 2012: 21-51.

ETİK KURUL ONAYI

Etik Kurulu Onayı, bu tezin basılı halinde mevcuttur.